



Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Høringsnotat

Projektforslag for Naternationalpark Almindingen

[Serietype og nummer]

September 2022

Udgiver:

Naturstyrelsen

Gjøddinggård, Førstballevej 2

7183 Randbøl

Må citeres med kildehenvisning

Indholdsfortegnelse

Indledning og baggrund	4
Høringsnotat for Naturnationalpark Almindingen	5
1. Geografisk afgrænsning og hegn	5
1.1 Hegn	5
1.2 Stier, veje, indgange og låger	7
2. Biodiversitet, flora og fauna	10
2.1 Biodiversitet og biodiversitetsfremmende tiltag	10
2.2 Monitering og baseline	14
2.3 Den vilde fauna	15
2.4 Ressourcer fra naturnationalparken	17
2.5 Store planteædende pattedyr og dyrevelfærd	19
3. Friluftsliv og menneskers sundhed	26
3.1 Friluftsliv og -faciliteter	26
3.2 Adgangsmuligheder	28
3.3 Jagt	32
3.4 Friluftsliv og færdsel blandt store planteædende pattedyr	33
3.5 Turisme	34
4. Høringsproces og offentlig inddragelse	35
5. Andre bemærkninger	36
5.1 Trafik og sikkerhed	36
5.2 Økonomi	36
5.3 Klima	37
5.4 Andet	38
Høringens indflydelse på projektforslaget	41

Indledning og baggrund

I april 2021 offentliggjorde regeringen sammen med aftalepartierne bag Natur- og Biodiversitetspakken beslutningen om, hvor de tre næste naturnationalparker skulle placeres. Det drejer sig om Almindingen på Bornholm, Stråsø mellem Herning, Ringkøbing og Holstebro, samt Tranum ved Jammerbugten.

Fra den politiske beslutning er taget og frem til, at der kan etableres en konkret naturnationalpark, skal Naturstyrelsen udarbejde et projektforslag og en forvaltningsplan i henhold til naturbeskyttelseslovens kapitel 8a¹ om naturnationalparker. Dette materiale for hver af de tre naturnationalparker har været drøftet med en række arbejds- og projektgrupper.

Som led i arbejdet med naturnationalparkerne er der nedsat to nationale arbejdsgrupper i form af en national videnskabelig arbejdsgruppe og en national arbejdsgruppe for interessenter bredt repræsenteret af landsdækkende organisationer. Derudover blev der oprettet en lokal projektgruppe per naturnationalpark ved opstarten. I de lokale projektgrupper deltager brugere og organisationer fra lokalområdet. Der er siden sommeren 2021 afholdt en række møder i både de nationale arbejdsgrupper og lokale projektgrupper. Input fra disse møder blev inddraget i forbindelse med udarbejdelsen af det første udkast til de tre projektforslag og forvaltningsplaner. Herefter er de tre udkast drøftet både i de lokale projektgrupper og de nationale arbejdsgrupper. Naturstyrelsen har på baggrund af bl.a. disse drøftelser udarbejdet tre faglige projektforslag og forvaltningsplaner.

I høringsperioden, der strakte sig fra 12. maj til 7. juli 2022, indkom i alt 58 høringssvar til projektbeskrivelsen for Naturnationalpark Almindingen. Høringssvarene bærer i overvejende grad præg af modstand mod naturnationalparken.

I det følgende afsnit præsenteres en tematisk gennemgang af de indkomne høringssvar. Alle høringssvar kan ses i deres originale form på [Naturstyrelsens hjemmeside](#). I dette dokument opsummeres høringssvarene og kommenteres af Naturstyrelsen.

I høringsnotatets sidste afsnit opsummeres høringens indflydelse på projektforslaget til Naturnationalpark Almindingen.

¹ <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/202012L00229>

Høringsnotat for Naturnationalpark Almindingen

1. Geografisk afgrænsning og hegn

1.1 Hegn

1.1.1 Generelt

I hovedparten af de høringssvar, der omhandler hegn, bliver der udtrykt modstand mod hegn i Naturnationalpark Almindingen. I et enkelt høringssvar bliver hegn betragtet som positivt.

1.1.2 Naturstyrelsens kommentar

I Naturnationalpark Almindingen er hovedformålet, at styrke områdets natur og biodiversitet ved at skabe større sammenhængende naturområder, hvor naturen i højere grad end i dag kan udvikle sig på egne præmisser, og hvor der kan udsættes store planteædere med henblik på, at de kan udføre en vigtig økosystemfunktion. Da det naturlige græsningstryk fra de eksisterende bestande af rå- og dåvildt i Almindingen er meget lavt og utilstrækkeligt til at skabe naturlig dynamik, er det nødvendigt at supplere med udsætning af andre arter af store planteædende pattedyr bag hegn fra at realisere målet i den ca. 1.200 ha store naturnationalpark.

Naturtyper og forekomst af forskellige arter i et økosystem påvirkes både af den levende del af systemet, som andre planter, svampe og dyr (biotiske faktorer), og af den ikke-levende del som sollys, vandmiljø og jordbund (abiotiske faktorer).

Naturen og biodiversiteten har udviklet sig i økosystemer styret af naturlige processer, herunder græsning fra store planteædere. Etablering af græsning er dermed et led i *genopretningen* af de naturlige processer, som en del af den karakteristiske biodiversitet er evolutionært udviklet sammen med. Ud over græsning er der også fokus på at genoprette områdets naturlige hydrologi og skabe så varierede levesteder som muligt bl.a. via vegetationsstrukturen i skov, krat og græsland.

1.1.3 Lokalt

I flere høringssvar udtrykkes en principiel modstand imod hegn, i andre udtrykkes modstand imod højt hegn og der ønskes i stedet lavt elhegn.

I flere høringssvar peges på, at de europæiske bisoner bør slippes fri i den bornholmske natur.

I et høringssvar foreslås det, at foretage en væsentlig reduktion af hegnets størrelse for at imødekomme bl.a. modstand mod hegn, skovdrift og jagtinteresser.

I et høringssvar anføres det, at rydning omkring hegnslinjen samt en perimentervej på indersiden af hegnet vil "trække et sår" gennem den nuværende skov og stjæle areal fra den nuværende natur.

I et høringssvar udtrykkes en positiv holdning ift. løsningen med at hæve hegnet fra jorden således at hjortearter op til og med rådyrstørrelse kan passere under.

I et høringssvar spørges der ind til, om man kan hæve hegnet mere end 35 cm over jorden, så personer nemmere kan passere under hegnet.

I et høringssvar foreslås naturnationalparken udvidet til hele den statsejede del af Almindingen.

1.1.4 Naturstyrelsens kommentar

Bisonprojektet i Almindingen blev etableret i 2012 med henblik på at undersøge, om europæisk bison kunne udsættes som fritlevende dyr på Bornholm. Konklusionen på det indledende projekt blev, at det ikke var realistisk at have europæisk bison i en fritlevende bestand både af hensyn til trafikken, markskader hos landbruget og skovbruget samt den generelle bekymring, det kunne medføre hos befolkningen, som ikke alle ønsker at kunne møde en bison overalt på øen. Dog blev det konkluderet, at bison godt kan leve vildt i den danske natur. Naturstyrelsen finder fortsat denne vurdering relevant. Til gengæld er det videnskabeligt dokumenteret, at de europæiske bisoner har en positiv effekt på biodiversiteten inden for det nuværende hegn i bisonskoven. De europæiske bisoner er generelt bedre til at spise af de grovere græsser og halvgræsser, buske og træer end tamkvæg, og har derfor en god effekt på biodiversiteten i meget skovbevoksede områder i forhold til tamkvæg. Data fra bisonskoven viser, at bison påvirker biodiversiteten ved at antallet af karplanter og hyppigheden af mos på jorden er steget, hvilket indikerer mere lys til skovbunden. Den største effekt ses i de lysåbne skove, hvor dyrene har bidt i og afskrælet træer og buske. Derfor foreslår Naturstyrelsen, at dyrene indgår i naturnationalparken.

Naturstyrelsen har dels lyttet til lokal modstand mod at anvende heste som supplement til bisonernes græsning, og dels vurderet, at en kombination af europæisk bison og store hjortearter vil være gavnligt for biodiversiteten i området. Dyrevalget gør det nødvendigt med et hegn, som er højt nok til at holde bison, kronstyr og dådyr inde i området. Konkret bliver hegnet i alt ca. 2,35 meter højt, idet det 2 meter høje nethegn hæves ca. 35 cm fra jordens overflade

for, at fugle med ikke flyvefærdige unger og pattedyr op til og med rådyrstørrelse kan passere under hegnet. Naturstyrelsen noterer sig, at Danmarks Jægerforbund bakker op om dette.

Hvis krondyr blev sat ud på fri vildtbane, risikerer det at medføre problematikker i forhold til markskader og påkørsler. Desuden er hegnet vigtigt for at holde dyrene og deres påvirkninger inde i naturnationalparken. Hjortearterne har en tendens til at søge føde på dyrkede marker omkring naturområderne, hvorved deres effekt på naturområderne mindskes.

I forhold til forslaget om at reducere det hegnede areal vurderer Naturstyrelsen, at det vil stride mod formålet med naturnationalparkerne, som er at forbedre biodiversiteten på arealet ved hjælp af naturlige dynamiske processer, hvor den nationale videnskabelige arbejdsgruppe netop anbefaler så store arealer som muligt. Det bemærkes, at den planlagte hegnslinje allerede er placeret et godt stykke inde i bevoksningerne alle de steder, det er muligt. Dette er dels af trafikale og dyrevelfærdsmæssige hensyn, for at hjortearterne udenfor hegnet har mulighed for at søge uden om dette, og for at småpattedyrene har mulighed for at passere under hegnet, og dels for at tage et æstetisk hensyn til både forbigående og naboer. Med den planlagte hegnslinje vil hegnet de fleste steder være svært at erkende i naturen.

Rydning omkring hegnslinjen vil være nødvendig for, at hegnet kan etableres. Rydningen og hegnslinjens placering vil blive genstand for en Natura 2000 væsentlighedsvurdering, som sikrer, at der ikke bliver væsentlig negativ påvirkning af naturtyper og arter på udpegningsgrundlaget for Natura 2000-området. Der vil efterfølgende ske tilsyn og reparation af hegnet fra et arbejds spor, som holdes åbent for kørsel med ATV mm. På visse strækninger kan hegnet tilses fra eksisterende veje.

De ca. 35 cm hegnet hæves over jorden, er vurderet at være den forsvarlige afstand i forhold til at sikre, at dådyr, krondyr og bison ikke kan passere under hegnet. De yngste kalve vil formentlig kunne passere under, men vil søge tilbage til moderen inde i hegnet.

1.2 Stier, veje, indgange og låger

1.2.1 Generelt

Der er ikke indkommet hørings svar af generel karakter vedr. stier, veje, indgange og låger. Hørings svar af lokal karakter vil blive behandlet i afsnittet herunder.

1.2.2 Lokalt

I et hørings svar foreslås det, at cykelvejen mellem Christianshøj Trinbræt og Hareløkkerne føres ud langs Segenvej, så den naturlige hydrologi i Meelmosen kan genskabes. I samme forbindelse foreslås det, at indgangen til naturnationalparken og de rekreative faciliteter ved Hareløkkerne flyttes til det højeste

punkt over for Travbanen, så den naturlige hydrologi i Andresemosen kan genskabes.

I et hørings svar foreslås dobbelt så mange passagemuligheder mod Aaker Plantage.

I et hørings svar er der ønske om mange flere låger især ud for gamle stier og skovspor.

I et hørings svar bliver der peget på, at det er svært at passere færreste og låger med cykel, på ski eller for ryttere.

I flere hørings svar er der ønsker om låger, der er tilgængelige for ryttere.

I et hørings svar bliver det angivet, at 120 cm i bredden vil være passende for passage med hest.

I flere hørings svar bliver der efterspurgt rytterknægte (sten eller stubbe til op/nedstigning) før og efter lågerne, så rytterne nemmere kan stå af og åbne lågerne.

I et hørings svar udtrykkes der ønsker om terrænstier, hvor der må rides i naturnationalparken.

I et hørings svar bliver det udtrykt, at stier kun skal etableres på steder, hvor det generer dyrene mindst muligt og der bliver argumenteret for, at omfanget af stier beskrevet i projektforslaget er for stort.

I et hørings svar gives der udtryk for et ønske om en gangsti, så det er muligt at gå hele vejen rundt om Almindingen, samt at få bedre adgang til søer, herunder Lykkedam, og genskabelse af tidligere stier.

I et hørings svar bliver der foreslået en eller flere markerede cykelruter uden om indhegningen på grund af bekymring for færdsel blandt dyrene.

1.2.3 Naturstyrelsens kommentar

Angående forslaget om at flytte cykelvejen fra Meelmosen samt nedlægge de rekreative faciliteter i Hareløkkerne for at genskabe den naturlige hydrologi, er Naturstyrelsen enig i, at det foreslåede ville være optimalt. Men det er Naturstyrelsens vurdering, at det vil være meget omkostningstungt og dermed lægge beslag på en uforholdsmæssigt stor del af projektmidlerne. Bruges midlerne i stedet i andre dele af naturnationalparken, som beskrevet i projektbeskrivelsen, vil der blive mulighed for at genskabe større arealer med naturlig hydrologi for pengene, fordi disse tiltag ikke vil kræve lige så omfattende anlægsarbejde, samt flytning af rekreative faciliteter.

Mod Aaker Plantage er der kun knap 300 meter skel, hvor Naturstyrelsens arealer grænser op til Bornholms Regionskommunes arealer ved Aaker Plantage. På denne strækning er der planlagt en passage, hvor Højlyngsstien passerer fra Almindingen til Aaker Plantage, og de to steder, hvor der er vejforbindelse

mellem Almindingen og Aaker Plantage. Der er umiddelbart ikke flere steder, hvor der kan etableres passage uden, at der ledes trafik ind på private arealer, hvilket vil kræve lodsejernes tilladelse.

Naturstyrelsen har valgt at placere låger ved alle de indgange til området, som vurderes at blive brugt i dag. Det vil sige, hvor der enten er skovveje, eller hvor der er en markeret vandrerute eller en større trampesti, som bærer tydeligt præg af færdsel. Dermed vurderes det, at de indgange til området bevares, som langt hovedparten af de besøgende bruger i dag.

Der planlægges kun etablering af færreste to steder. En i hver ende af Christian X's Vej, hvor de etableres for at sikre mulighed for motoriseret færdsel gennem naturnationalparken. Ved hver færst etableres der også en låge - kaldet stilåge i planen - for ikke-motoriseret trafik. Valget af låger i hegnet er ikke endeligt truffet, men styrelsens krav til lågerne vil være, at de skal kunne benyttes af gående, cyklister, ryttere, kørestole - og naturligvis også brugere på ski. Angående låger til ryttere skal der findes en lågemodel, som vil kunne benyttes af både rytter, gående, cyklister, skiløbere osv. Det må forventes, at man skal stige af hesten for at benytte lågerne. Såfremt dette bliver tilfældet vil Naturstyrelsen etablere rytterknægte på begge sider af lågerne. Valget af lågemodel vil ske i dialog med den lokale projektgruppe under hensyn til økonomi og Naturstyrelsens standarder.

Der er ingen konkrete planer om at anlægge terrænstier til ridning i naturnationalparken. Jf. adgangsbekendtgørelsen må der rides i skridt, trav og tølt på asfalterede veje, stenlagte veje og grusveje, der er bredere end 2,5 meter. Desuden må der rides i skovbunden, dog ikke på fortidsminder eller i nyplantninger. Der vil således fortsat være gode muligheder for at færdes i stort set hele naturnationalparkens område på hesteryg. Desuden fjernes ca. 12 km hegn omkring nyplantninger, så adgangen til at ride i skoven bliver bedre.

Det fremgår desuden af Naturbeskyttelsesloven, at befolkningens adgang til og fra naturen i naturnationalparkerne ikke må forhindres eller vanskeliggøres unødigt. Samtidig skal dyrene have områder, hvor de kan finde ro (faunalommer). Derfor vurderer Naturstyrelsen, at det er vigtigt med gode, markerede stier, som fører rundt i store dele af naturnationalparken, men ikke passerer faunalommerne. Ruterne er derfor hovedsageligt placeret i udkanten af naturnationalparken. Dette er et forsøg på at guide brugerne mest mulig, så færdsel i faunalommerne begrænses, idet erfaringerne er, at langt den meste færdsel foregår på vej- og stinet². Naturstyrelsens erfaring samt forskning viser, at langt størstedelen af de besøgende holder sig til de markerede stier. Uden gode stifaciliteter i naturnationalparken i form af markerede ruter er det styrelsens vurdering, at de besøgende selv vil skabe trampestier ved deres færdsel i området og derved forstyrre dyrene mere.

² Jensen, 2003; Jensen, 1998; Skov-Petersen & Jensen, 2011

Der er ingen planer om at etablere en gangsti rundt om hele Almindingen eller hele naturnationalparkens område. Det bemærkes, at den længste af de planlagte markerede vandreruter tilnærmelsesvist går rundt om området, dog inden for hegnet. Ved Lykkedam er det planen, at der skal anlægges et shelter, hvorfor der også kommer bedre adgang til området. Der er ikke planer om at genskabe stier/vandreruter, som tidligere er blevet nedlagt eller er groet til.

På baggrund af ønsker om at kunne passere uden om det indhegnede område, vil Naturstyrelsen etablere en befæstet sti fra den nuværende lille parkeringsplads på Dyndevej uden om hegnet og til Chr. X Vej. Dette vil give mulighed for at gående, ryttere og cyklister kan passere uden om indhegningen uden at skulle færdes på landevejen, Segenvej. Desuden giver det naboer på Dyndevej og Nydamsvej en genvej til skovparten Koldekilde nord for Segenvej, hvor der ikke er naturnationalpark.

Det vurderes ikke, at færdsel på de to cykelruter gennem Almindingen bliver farlig, når de bliver omfattet af naturnationalparken. De regionale cykelruter er i regi af Bornholms Regionskommune, og Naturstyrelsen er åbne for, at kommunen markerer omfartsveje uden om naturnationalparken, eller helt flytter dem, såfremt man finder det nødvendigt. I forbindelse med etableringsansøgningen vil der blive udarbejdet en lovpligtig trafiksikkerhedsrevision for naturnationalparken, som beskriver eventuelle problematikker i forhold til trafikken og anbefalinger til løsning af disse.

2. Biodiversitet, flora og fauna

2.1 Biodiversitet og biodiversitetsfremmende tiltag

2.1.1 Generelt

I flere høringssvar udtrykkes en positiv holdning over for etableringen af naturnationalparker og de dertilhørende gavnlige effekter for natur og biodiversitet. I en række høringssvar udtrykkes imidlertid en modstand imod etablering af græsning under hegn i naturnationalparker, da der er en nervøsitet for konsekvenserne for biodiversiteten, samt at det findes uforståeligt, hvordan det at skabe vild natur hænger sammen med indhegning af dyr. I nogle høringssvar foreslås det, at der i stedet opkøbes lavbundsjord og landbrugsjord, som omlægges til natur.

I to høringssvar bliver hydrologitiltag set som et godt biodiversitetsfremmende tiltag, mens der i et enkelt høringssvar udtrykkes en modstand imod yderligere hydrologitiltag.

I flere høringssvar bliver der stillet spørgsmål ved behovet for at fjerne oversøiske træarter samt veteranisering af træer til gavn for biodiversiteten. Der udtrykkes i nogle høringssvar uforståenhed over for behovet for indgreb, når målet er urørt skov, flere gamle træer og dødt ved. I et enkelt høringssvar bliver der opfordret til, at plante flere oversøiske arter af hensyn til de fugle,

insekter mv. som er knyttet til de træarter. Og i et enkelt høringssvar bliver der opfordret til at fjerne alle oversøiske træarter uden undtagelse.

I en række høringssvar bliver der stillet spørgsmålstegn ved evidensen bag og erfaringen med rewilding/helårsgræsning og dermed evidensen bag etableringen af naturnationalparker.

I nogle høringssvar udtrykkes bekymring for, om projektet vil være i strid med EU's habitatdirektiv, da eksisterende habitatnatur og bilag IV-arter kan blive berørt. Ligeledes udtrykkes der i nogle høringssvar bekymring for §3-naturtyperne og de rødlistede arter.

I en række høringssvar anses det ikke for tilstrækkeligt med en screening og der udtrykkes ønske om, at der udarbejdes en miljøkonsekvensvurdering (VVM), jf. miljøvurderingsloven. I flere høringssvar er der også udtrykt behov for at udarbejde en konsekvensvurdering, jf. habitatbekendtgørelsen, frem for en væsentlighedsvurdering.

2.1.2 Naturstyrelsens kommentar

På baggrund af faglige vurderinger³, anbefales helårsgræsning som et vigtigt tiltag for sikring af biodiversiteten. I naturnationalparken er målet at genskabe vild natur med fokus på at understøtte naturlige processer, hvoraf græsning er en af de væsentlige naturlige processer, jf. bemærkninger til lovforslaget om naturnationalparker. Ved at opsætte hegn og etablere helårsgræsning skabes grundlaget for et stort sammenhængende naturområder med frie dynamikker.

Naturnationalparken bærer præg af tidligere tiders skovdrift og har plantagepræg mange steder på trods af de senere års biodiversitetsfremmende tiltag som led i den naturnære skovdrift. De planlagte biodiversitetsfremmende tiltag på arealet er således supplerende tiltag, som på kort sigt og hurtigst muligt skal understøtte en forbedring af biodiversiteten. Der er derfor tale om indledende tiltag for at fremskynde og understøtte den langsigtede udvikling. Etablering af græsning og hydrologiske tiltag er vigtige naturlige parametre, der har en artsfordelende virkning samt påvirkning af arealets naturlige udvikling. Den naturlige hydrologi genoprettes, hvor det er praktisk og teknisk muligt, når det samtidig skal sikres, at der fortsat aftages vand fra naboarealer uden for området, og at visse veje fortsat skal være passable.

Indsatserne i bevoksningerne sker på baggrund af anbefalinger fra den nationale videnskabelige følgegruppe i forbindelse med udlæg af urørt skov. Na-

³ Møller, P.F., Heilmann-Clausen, J., Johannsen, V.K., Buttenschøn, R.M. Schmidt, I.K., Rahbek, C., Bruun, H.H., Ejrnæs, R. (2018): Anbefalinger vedrørende omstilling og forvaltning af skov til biodiversitetsformål. Udarbejdet for Naturstyrelsen. Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelser Rapport 2018/28

turnationalparken resulterer i, at skovdrift ophører, hvilket skaber et grundlag for naturlig kontinuitet i de gamle bevoksninger samt mere dødt ved til gavn for arter knyttet hertil. Mange af bevoksningerne i naturnationalparken fremstår i dag som monotone med træer i samme alder og fravær af strukturer. Veteranisering af træer er en indsats, som gennemføres for at mindske den mangel på gamle eller skadede træer og dødt ved, som den tidligere drift i området har medført. Der er således tale om at fremme diversiteten i området og skabe flere levesteder for arter. Strukturfældninger og rydninger af oversøiske træarter er tiltag, der skal bryde med plantagepræget og give plads til hjemmehørende træarter, som har større biodiversitet tilknyttet end de oversøiske træarter. Træ fra de oversøiske træarter samt rødgran skal som udgangspunkt jf. Naturstyrelsens retningslinjer for forvaltning af urørt skov udtages og sælges for at give plads til hjemmehørende arter og lysninger, hvorved biodiversiteten øges. Enkelte af de oversøiske træer kan bevares af hensyn til strukturel variation og fugleliv.

Forvaltning af naturnationalparkerne baseres på både dansk og international forskning, faglig viden og erfaring om grundlaget for økosystemer, naturlige processer og biodiversitet. Hvad angår eksisterende viden om de planlagte tiltags effekter på biodiversiteten, er der områder, hvor det i dag er begrænset med forskning, og evidensgrundlaget er knapt så stærkt. Naturstyrelsen vil følge aktuel og kommende vidensopbygning, og desuden har styrelsen igangsat udarbejdelse af et overvågningsprogram, hvorfor etablering af naturnationalparkerne vil bidrage til forskning og vidensopbygning.

Af Naturbeskyttelseslovens § 61a, stk. 3 fremgår det, at forvaltningen af en naturnationalpark, der omfatter arealer inden for internationale naturbeskyttelsesområder, skal medvirke til gennemførelsen af Natura 2000-planens mål for naturtilstanden. Således skal der tages hensyn til Natura 2000-områderne inden for naturnationalparken. Der kan af hensyn til Natura 2000-habitatnaturtyper og tilhørende arter være behov for at gennemføre målrettet naturforvaltning. Forvaltningen skal sikre, at der målrettet forvaltes inden for lovgivningens rammer for beskyttelse og udvikling af sådanne naturtyper og arter. Samme overvejelser kan gøre sig gældende for at sikre sårbare og rødlistede arter. Naturstyrelsens forventning er, at arealet med beskyttet natur og Natura 2000-naturtyper vil øges.

Det er Miljøstyrelsen der træffer afgørelse om screening hhv. miljøkonsekvensvurdering af bl.a. hydrologiprojekterne i hver naturnationalpark på baggrund af Naturstyrelsens anmeldelse (med tilhørende projektbeskrivelse og forvaltningsplan). Forud for afgørelsen hører Miljøstyrelsen berørte myndigheder, herunder kommunerne.

Som en del af Miljøstyrelsens behandling af ansøgning om etableringstilladelse og miljøscreening af hydrologiprojekter skal det bl.a. vurderes, om aktiviteterne vil have væsentlig påvirkning på Natura 2000-områder, jf. habitatbekendtgørelsen (en væsentlighedsvurdering). Hvis en væsentlig påvirkning ikke kan udelukkes, skal der udarbejdes en habitatkonsekvensvurdering.

2.1.3 Lokalt

I et hørings svar bliver det foreslået at tilbageføre udsprængt grundfjeld til Stensvale Bæk.

I et hørings svar bliver der stillet spørgsmålstejn ved, hvorfor der skal skabes flere vandhuller, når der allerede er masser. Flere udtrykker bekymring for, at de beskrevne planer kan påvirke biodiversiteten negativt og der argumenteres for, at overgangen fra husdyrgræsning til græsning med vilde dyr kan skade biodiversiteten i området.

I flere hørings svar argumenteres der for, at kommerciel skovdrift ikke er negativt for biodiversiteten samt bekymring for øens savværker.

2.1.4 Naturstyrelsens kommentar

Stensvale Bæk og tilløb til denne er et af fokusområderne for genskabelse af naturlig hydrologi i naturnationalparken. Den naturlige hydrologi forventes at blive genskabt i det omfang, det ikke påvirker afvandingen af den nærliggende travbane negativt.

I udgangspunktet graves der ikke flere nye vandhuller. Det vil ifm. monitoringen af såvel dyrevelfærd som biodiversitet blive vurderet om, der er behov for at lave nye vandhuller eller restaurere de eksisterende, bl.a. fordi flere af de sjældne dyrearter der findes i Almindingen er knyttet til vandhuller og moser. Bedre levesteder til disse arter giver mulighed for mere robuste bestande og dermed mindre risiko for, at de uddør lokalt.

Den eksisterende naturpleje med husdyr, som foregår i dag, vil fortsætte, indtil monitoringen viser, at bestanden af europæisk bison og hjortearter er stor nok til at sikre en passende påvirkning af arealerne. Der er allerede høstet mange erfaringer med konventionelle naturplejemetoder i Almindingen og på Naturstyrelsens øvrige arealer. Den faglige vurdering er, at flere frie og dynamiske naturlige processer, som dem der er en del af naturnationalpark-konceptet, vil gavne naturen. Den løbende monitoring betyder, at der kan justeres ift. de observationer, der gøres.

Det er en grundpræmis i etableringen af naturnationalparkerne, at understøtte de naturlige processer, og derfor skal skovdriften ophøre for at sikre, at træer og buske kan gennemføre deres naturlige livscyklus og derved udgøre levesteder for bl.a. svampe jf. bemærkningerne til Naturbeskyttelseslovens § 61 a. Strukturfældninger af nåltræer i Naturnationalpark Almindingen udfases over en 25-årig periode, da den faglige vurdering er, at det er nødvendigt med en gradvis strukturfældning i ca. 25 år, for at bevare skovmiljøet og undgå større sammenhængende stormfald, som er risikoen, hvis indsatsen laves på en gang. Der vil således også i en periode være træ, der kan afsættes fra de biodiversitetsfremmende hugster. Der er ifølge Danmarks Statistik 12.260

hektar skov på Bornholm, hvoraf Naturstyrelsen forvalter ca. 3.700 hektar; dvs. at der er andre arealer med skovdrift på Bornholm end de statslige.

2.2 Monitering og baseline

2.2.1 Generelt

I en række høringssvar bliver der lagt vægt på vigtigheden af at overvåge/monitere bl.a. friluftslivet og biodiversiteten fremadrettet, herunder ift. om den planlagte forvaltning er hensigtsmæssig.

2.2.2 Naturstyrelsens kommentar

Udviklingen i forhold til natur, friluftsliv og turisme, fredet og/eller beskyttet kulturarv samt dyrevelfærdsmæssige forhold i Naturnationalpark Almindingen vil løbende blive monitoreret og vurderet. Hvert 4. - 6. år vil der blive udarbejdet en redegørelse for udviklingen i naturnationalparken, der vil være baseret på bl.a. oplysninger fra overvågningen, jf. lovbemærkningerne til lovforslag om etablering af naturnationalparker.

Overvågningen samt den 4-6 årige redegørelse for udviklingen vil kunne indgå i grundlaget for vurdering af resultaterne af gennemførte tiltag samt behovet for evt. tilpasninger af forvaltningen i den enkelte naturnationalpark, jf. lovbemærkningerne til lovforslag om etablering af naturnationalparker. Således vil der med ophæng i de afsatte midler til forskning og overvågning blive udviklet et overvågningsprogram for biodiversitet og natur til naturnationalparkerne, hvor første registrering vil dække den eksisterende natur og udgøre baseline. Overvågningsprogrammet vil blive udviklet i samarbejde med relevante forskningsinstitutioner. Parametre, der kan indgå i overvågningsprogrammet, er f.eks. vegetationsstrukturer, græsningsindikatorer, registreringer af bl.a. plantearter i prøvefelter og overvågning af specifikke arter. Overvågningen vil generelt bidrage til vidensopbygning ift. forvaltningen på tværs af naturnationalparkerne, og hvordan biodiversiteten udvikler sig i områderne.

Naturens udvikling og tilstand vil også at blive overvåget via det eksisterende nationale overvågningsprogram (NOVANA) for de områder i Naturnationalpark Almindingen, der indgår i NOVANA-programmet. I programmet overvåges habitatnaturtyperne repræsentativt hvert 6. år. Udbredelse af naturtyper og udvalgte naturparametre kortlægges inden for Natura 2000-områderne hvert 6. år (dog hvert 12. år for de skovbevoksede arealer). Arter på udpegningsgrundlaget overvåges med varierende frekvens afhængig af den konkrete art. Af Naturbeskyttelseslovens § 61a, stk. 3 fremgår det, at forvaltningen af en naturnationalpark, der omfatter arealer inden for internationale naturbeskyttelsesområder, skal medvirke til gennemførelsen af Natura 2000-planens mål for naturtilstanden. Således skal der tages hensyn til Natura 2000-udpegnin-

gerne inden for naturnationalparken. Der kan af hensyn til Natura 2000-habitatnaturtyper og arter være behov for at gennemføre målrettet naturforvaltning. Forvaltningen skal sikre, at der målrettet forvaltes inden for lovgivningens rammer for beskyttelse og udvikling af sådanne naturtyper og arter.

Vedr. friluftsliv og turisme vil der blive lavet såvel kvantitative som kvalitative undersøgelser af borgernes brug af naturnationalparkerne. Der vil f.eks. blive opsat tællere til registrering af friluftslivet for at belyse benyttelsen af arealet, ligesom det vil blive undersøgt, om mobildata kan anvendes til at afdække færdsel i områderne. Monitoringen vil blive søgt tilrettelagt, så den kan give et billede af udviklingen af anvendelsen af arealerne før og efter etableringen af naturnationalparkerne. Graden af monitoring vil kunne variere mellem de enkelte naturnationalparker, men vil blive søgt tilrettelagt, så der samlet set opnås et billede af udviklingen i både naturnationalparker med intensiv og mindre intensiv benyttelse, højt og lavt hegn mv. Endelig vil der blive søgt kvalitative spørgeundersøgelser af holdninger og ønsker til de lokale naturnationalparker.

2.2.3 Lokalt

I et hørings svar anføres, at det er vigtigt løbende at lave statistik på antallet af ansøgninger, tilladelser og afslag på organiserede aktiviteter i området samt begrundelserne herfor.

2.2.4 Naturstyrelsens kommentar

Friluftslivet vil løbende blive monitoreret, og alle ansøgninger, tilladelser og afslag vedr. tilladelseskrevende arrangementer journaliseres, så det vil være muligt at lave statistik på dette. Naturstyrelsen har desuden statistik på omfanget af arrangementer i årene op til udpegningen, som man vil kunne sammenligne med.

2.3 Den vilde fauna

2.3.1 Generelt

I enkelte hørings svar kvitteres for oprettelse af faunalommer. Der spørges endvidere til, hvordan faunalommerne vil blive forvaltet fremadrettet.

2.3.2 Naturstyrelsens kommentar

I faunalommerne vil der ikke blive etableret friluftsfaciliteter i form af f.eks. shelters, bålhytter, afmærkede ruter mm. Desuden kan eksisterende veje og stiforløb gennem faunalommerne helt eller delvist nedlægges eller omlægges.

Til gengæld forventes det, at etablering af friluftsfaciliteter uden for faunalommerne naturligt vil motivere brugerne til at færdes uden for faunalommerne.

Adgang til og ophold i faunalommerne vil jf. Naturbeskyttelsesloven stadig være tilladt.

I forbindelse med Naturstyrelsens konkrete vurdering af tilladelseskrævende aktiviteter i den enkelte naturnationalpark, vil der bl.a. indgå de nødvendige naturhensyn, herunder påvirkning af dyrene i faunalommerne.

2.3.3 Lokalt

I et hørings svar spørges der ind til, om bævere er overvejet i naturnationalparken, da disses påvirkning med stor sandsynlighed vil øge biodiversiteten

I flere hørings svar udtrykkes ønske om yderligere opsyn med hegnet, med henvisning til risiko for at hjortearternes opsatser/gevirer kan sidde fast i hegnet. Der udtrykkes ligeledes bekymring for, at højt hegn hæmmer det vilde dyrelivs frie bevægelighed.

I flere hørings svar bliver der udtrykt bekymring for, om fuglelivet ved Hagemyr skræmmes, såfremt der bliver mere færdsel, og i et svar foreslås det, at Hagemyr udlægges som faunalomme.

2.3.4 Naturstyrelsens kommentar

Naturstyrelsen er enige i, at bæveren vil skabe mere naturlig dynamik i områdets hydrologi. Når bæveren alligevel er fravalgt i projektet, er det fordi, det vil være umuligt at holde den inden for naturnationalparkens område, hvorfor den også vil brede sig til andre dele af øen. En udsætning af bæver på Bornholm vil derfor efter Naturstyrelsens vurdering i givet fald skulle ske som en selvstændig politisk proces og ikke som en del af en naturnationalpark, der kun vedrører et afgrænset geografisk område.

Hegnet omkring naturnationalparken har til formål at holde de store hjortearter inde i naturnationalparken. Dermed vil der ikke være bevægelse på tværs af hegnslinjen, hvorfor risikoen for at hjortearterne uforvarende kommer til at side fastlåst i hegnet vil være minimal. Der vil desuden være et fast tilsyn med hele hegnslinjen som en del af tilsynet med naturnationalparken, og dermed vil det blive opdaget, såfremt dyr sidder fast.

Hegnet hæves ca. 35 cm over jorden, således at vilde dyr op til og med rådyrstørrelse kan passere under hegnet. Dermed er det reelt kun den frie bevægelighed som dådyrene i dag har, som hæmmes. Krondyrene findes ikke på Bornholm i forvejen.

Der forventes ikke en voldsom stigning i forstyrrende trafik omkring Hagemyr, da Naturstyrelsen forventer, at langt de fleste vil starte deres tur ved hovedindgangen i den anden ende af skoven eller ved P-pladser langs Chr. X Vej. De lange vandreruter, som passerer Hagemyr, forventes at blive de mindst brugte. Såfremt det ved den løbende monitoring konkluderes, at ændringer i færdslen har en væsentlig negativ påvirkning på dyrelivet, vil der blive foretaget de nødvendige justeringer.

2.4 Ressourcer fra naturnationalparken

2.4.1 Generelt

I flere høringssvar menes, at det er et problem med stop af træproduktion i naturnationalparkerne set i lyset af den nuværende energikrise og behovet for fortsat vedproduktion samt vigtigheden af at opretholde skovdriften i forhold til den grønne omstilling.

I et høringssvar ønskes fortsat mulighed for at bruge naturnationalparkens ressourcer, såsom svampe, vildt, træ, m.m.

2.4.2 Naturstyrelsens kommentar

Naturnationalparkerne har natur og biodiversitet som hovedformål. Som led i at genskabe betingelserne for de naturlige processer og understøtte, at naturen så vidt mulig kan udfolde disse processer og udvikle sig på egne præmisser, bør træer og buske som udgangspunkt gennemføre deres naturlige livscyklus og forgå naturligt, hvorved de kan udgøre levesteder for dyr, planter og svampe. Derfor skal naturnationalparkerne friholdes for skov- og landbrugsproduktion, jf. naturnationalparkloven (Naturbeskyttelseslovens §61a).

Friholdelse for skovbrugsproduktion indebærer, at skovene i naturnationalparkerne udlægges som urørt skov uden kommerciel hugst.

Naturstyrelsen leverer i dag størstedelen af det danske certificerede træ til træindustrien. For at sikre, at blandt andet de danske løvtræssavværker kan tilpasse sig den nye markedssituation, når der udlægges mere urørt skov, har aftaleparterne bag Natur- og biodiversitetspakken besluttet, at løvtræshugsten i de nye urørte statsskove udfases gradvist over en seksårig periode. Derefter ophører løvtræshugsten i de nye urørte skove. For nåletræ vil der i en seks til tiårig periode opretholdes en forsyning af certificeret nåletræ på niveau med den nuværende forsyning fra statsskovene.

De statslige leverancer af bæredygtigt træ forventes på sigt at kunne erstattes af leverancer fra de private skove. For at hjælpe de private skovejere, der gerne vil bære-dygtigheds certificeres, gennemføres også en kortlægning af naturmæssigt særlig værdifuld skov på private arealer, også kaldet § 25-skov. Det kan være en hjælp for private skovejere i forbindelse med certificering.

Med hensyn til brug af øvrige ressourcer i skoven, er det tilladt i begrænset omfang og til privat brug at samle svampe, bær og frugter, grene, kviste og løv i offentligt ejede skove herunder i naturnationalparkerne. Jagt i naturnationalparkerne er ikke tilladt.

2.4.3 Lokalt

I flere høringssvar udtrykkes bekymring for, at lokal træindustri ikke kan overleve uden hugst i naturnationalparken/Naturstyrelsens skovområder.

I et høringssvar udtrykkes en positiv holdning ift. at udtag af nåletræ udfases over en 25-årig periode, men der ønskes møder mellem Naturstyrelsen og træindustrien, hvor der kan skabes klarhed over, hvordan dette i praksis kommer til at foregå.

I et høringssvar gives der udtryk for, at der skal plantes ikke-hjemmehørende nåletræer og at mange fugle og andre dyr holder til i disse træarter. Desuden ønskes det, at store skovningsmaskiner og udkørselsmaskiner samt flisning forbydes, og at skovspor reetableres.

I et høringssvar findes det positivt at nedlagt kronstyr skal bruges til konsum.

I et høringssvar opfordres der til, at der ikke efterlades enkeltstående oversøiske træer af hensyn til fugleliv og strukturel variation.

2.4.4 Naturstyrelsens kommentar

Strukturfældninger af nåletræer i Naturnationalpark Almindingen udfases over en 25-årig periode. Den faglige vurdering er, at det er nødvendigt med en gradvis strukturfældning ca. hvert 4. år i ca. 25 år for at bevare skovmiljøet og undgå større sammenhængende stormfald, som er risikoen, hvis indsatsen gennemføres på en gang. Der er ifølge Danmarks Statistik 12.260 hektar skov på Bornholm, hvoraf Naturstyrelsen forvalter ca. 3.700 hektar, dvs. at der er andre arealer med skovdrift på Bornholm end de statslige.

Naturstyrelsen vil løbende informere den lokale træindustri om, hvordan den 25-årige udfasningsperiode for nåletræ konkret vil forløbe, efterhånden som dette planlægges.

Plantning af ikke-hjemmehørende træarter vil stride mod formålet med naturnationalparken. Der er væsentligt færre arter tilknyttet ikke-hjemmehørende træer end hjemmehørende, hvorfor de hjemmehørende arter søges fremmet.

I det omfang der vil foregå strukturfældning mm., vil det være nødvendigt at anvende skovningsmaskiner og udkørselsmaskiner, og der vil kunne flises. Når de eksisterende skovspor ikke længere er nødvendige for dette arbejde, vil de overgå til natur.

Det kan ikke forventes at oversøiske træer helt kan udryddes i naturnationalparken, da der fortsat vil være en frøpulje i området. Målet er derfor at de oversøiske træer kun skal udgøre en lille del af artssammensætningen i området, så der bliver bedre plads til de hjemmehørende arter og den tilhørende biodiversitet. Derfor anser Naturstyrelsen det heller ikke for problematisk, at enkelte oversøiske træer bevares af hensyn til fugle, stabilisering af bevoksninger og strukturel variation. Eksempelvis bruger rovfugle ofte japansk lærk og douglas som redetræ, da de har vandrette grene.

2.5 Store planteædende pattedyr og dyrevelfærd

2.5.1 Generelt

I flere hørings svar udtrykkes der bekymring for dyrevelfærden i naturnationalparken. Der bliver henvist til, at det er nødvendigt at holde øje med fødetilgængeligheden, samt dyrenes huldscore og adfærd. I en række hørings svar bliver der lagt vægt på vigtigheden af dyrepasser-kompetencer og uddannelse. I et enkelt hørings svar nævnes muligheden for at obducere de dyr, som dør på arealet, for at få en klarhed om evt. sygdom.

2.5.2 Naturstyrelsens kommentar

De helt centrale bestemmelser i dyrevelfærdsloven gælder også for de store planteædende pattedyr, der bliver sat ud i naturnationalparkerne. Dyrene skal behandles forsvarligt og beskyttes bedst muligt mod smerte, lidelse, angst, varigt mén og væsentlig ulempe, som det er tilfældet med dyr uden for naturnationalparkerne.

Udgangspunktet for naturnationalparkerne er, at områderne skal kunne understøtte de store planteædende pattedyr året rundt med naturlig føde.

Bestanden af de store planteædende pattedyr og dyrenes afkom skal tilses jævnlige af Naturstyrelsen for at sikre dyrenes velfærd. Tilsyn med dyrenes sundhed skal blandt andet omfatte en vurdering af dyrenes huld og adfærd. Derudover vil mængden af føde på arealet også blive vurderet løbende og oftere i perioder med sparsom føde.

Det fremgår af forvaltningsplanerne for dyrevelfærden for områderne, hvordan de store planteædende pattedyrs velfærd sikres, herunder hvordan eventuelle syge eller tilskadekomne dyr konstateres og håndteres, så de ikke udsættes for unødige lidelse, og hvordan der skal ske regulering af bestanden, hvis levevilkårene ændrer sig. Forvaltningsplanerne for dyrevelfærd skal godkendes af Fødevarestyrelsen. Naturstyrelsen vil ved hjælp af hyppige tilsyn med dyrene holde øje med, om dyrene udviser sygdomstegn eller symptomer. Hvis et dyr er fundet dødt, og hvis dødsårsagen ikke er åbenlys, vil Naturstyrelsen i samråd med en praktiserende dyrlæge i nogle tilfælde lade dyret obducere for at finde frem til en dødsårsag.

Naturstyrelsen vil desuden udarbejde en beredskabsplan for håndtering af dyrene i særligt kritiske situationer, for eksempel i tørkeperioder eller særligt hårde vintre. Her vil der kunne benyttes forskellige redskaber til at opretholde dyrenes huld, heriblandt tilskuds fodring, regulering eller flytning til andre arealer.

De store planteædende pattedyr, der kommer til at færdes frit i naturnationalparkerne, vil blive tilset af privatpraktiserende dyrlæger. Dyrlæger vil komme med hyppige og faste intervaller i naturnationalparkerne for sammen med Naturstyrelsens dyrepassere at føre tilsyn med dyrene.

Derudover vil privatpraktiserende dyrlæger blive konsulteret løbende, hvis der skulle være dyr, der mistrives, eller som er kommet til skade, og hvor Naturstyrelsen ønsker dyrlægefaglig bistand ift. at vurdere, hvad der skal ske med det konkrete individ.

I samarbejde med Fødevarestyrelsen, relevante eksperter og interessenter vil Naturstyrelsen udarbejde et forsknings- og erfaringsbaseret overvågningssystem til at bedømme dyrenes sundhedstilstand (bl.a. huldscore og adfærd), som styrelsen vil anvende for egne dyr på de statsejede naturarealer. Derudover vil Naturstyrelsens lokale personale, der har løbende opsyn med dyrene, få den nødvendige uddannelse og de nødvendige kompetencer for at føre tilsyn med dyrene bedst muligt.

2.5.3 Lokalt

I flere høringssvar udtrykkes bekymring for parasittrykket hos europæisk bison, samt for hjortearter i naturnationalparken. Flere kræver også, at der behandles for parasitter

I flere høringssvar udtrykkes bekymring for færdsel blandt de store, græssende dyr.

I et høringssvar stilles der spørgsmålstegn ved, om det planlagte hegn kan holde krondyrene inde.

I et høringssvar bliver der stillet spørgsmålstegn ved, hvorfor der er valgt europæisk bison og hjortearter med højt hegn i stedet for kreaturer og heste med lavt hegn.

I flere høringssvar ønskes hellere husdyr i de eksisterende naturplejeindhegninger eller evt. i flere indhegninger.

I et høringssvar bliver der udtrykt uforståenhed over for, hvorfor der er mulighed for at dispensere fra bestemmelser om tilsyn i Almindingen, når der ikke udsættes heste, og alle individer derfor ikke skal tilses dagligt.

I flere høringssvar er der en positiv holdning ift. planerne om at udsætte vilde dyreracer i stedet for husdyr.

I et høringssvar bliver flere af de beskrevne forvaltningstiltag rost, herunder bl.a. valget af vilde dyr, fortsat afgræsning med husdyr, faunalommer mm.

I flere høringssvar menes, at de europæiske bisoner skal sendes til Polen.

I flere høringssvar kræves intensiveret tilsyn med de europæiske bisoner.

I et høringssvar menes det, at europæisk bison skal have flere åbne områder, og at der ikke er fødegrundlag til dem i Almindingen. Der efterspørges desuden mineraltilskud, tilskudsfodring og tørt leje. Desuden anføres det, at de europæiske bisoner ikke bliver gamle nok i Almindingen, idet de angives at blive mellem 15 og 20 år gamle. I et andet høringssvar menes det, at levetiden for europæisk bison er 20-25 år.

I flere høringssvar fremføres, at området er for lille til europæisk bison.

I et høringssvar udtrykkes det, at der ikke har været eksperter i europæisk bison inddraget i forvaltningen.

I et høringssvar bliver der stillet flere spørgsmål vedr. europæiske bisoner:

- Hvordan man vil undgå indavl?
- Hvordan man vil undgå at europæiske bisoner stanger hinanden ihjel?
- Hvordan man vil forvalte for at få en bestand på 1 tyr og 15-20 køer?
- Hvordan man vil sikre imod parasitproblemer?

Der stilles desuden en række detaljerede spørgsmål til den kommende forvaltningsplan samt til den hidtidige forvaltning af dyrene i bisonprojektet, herunder spørgsmål om enkelte individer, CHR-registreringer mm. I flere høringssvar spørges der ind til om det at artsammensætningen i naturnationalparken løbende skal vurderes betyder, at der på et senere tidspunkt kan blive tilført fx heste eller elge.

I et høringssvar argumenteres for at der bør være heste i naturnationalparken.

I et høringssvar kritiseres det, at dådyr er beskrevet under principper for forvaltning af fritlevende pattedyr, bl.a. fordi det beskrives, at der ikke fodres. Det ønskes, at forvaltningen af dådyr følger samme retningslinjer som krondyrene, da dådyrene ikke kan passere hegnet. Desuden ønskes kreaturer skrevet ud af afsnittet om principper for udsatte dyr, da der ikke udsættes kreaturer. Desuden efterspørges en beskrivelse af forvaltningen af de husdyr, der fortsat skal afgræsse nogle arealer i naturnationalparken indtil europæisk bison, kron dyr og dådyr kan varetage opgaven. Det anbefales også, at der ikke tilskudsfodres i Grønnevad, hvor der skal afgræsses med husdyr i en indhegning med lavt hegn.

2.5.4 Naturstyrelsens kommentar

Det er Naturstyrelsens vurdering, at der for nuværende ikke er større problemer med parasitter blandt de europæiske bisoner i Almindingen end man ser

andre steder, hvor arten lever. I 2017-2018 skete der en del dødsfald, hvoraf nogle formentlig skyldtes parasitter. Det er styrelsens vurdering, at dette skyldtes at parasittrykket toppede 5-6 år inde i projektets levetid, og at de dyr som havde ringe modstandsevne mod parasitter derfor bukkede under. At parasittrykket topper nogle år efter en ny indhegning tages i brug kendes også fra husdyrhold samt andre bisonprojekter. Naturstyrelsen deltager pt. i et forskningsprojekt i samarbejde med Aalborg Universitet, som skal afdække parasitbelastningen. De foreløbige resultater giver ikke anledning til bekymring. Der er parasitter hos de europæiske bisoner i Almindingen. Krondyr og dådyr i naturnationalparken må også forventes at have parasitter, hvilket er helt normalt for vildtlevende dyr. Ved en undersøgelse af nedlagte danske hjortearter i god sundhedstilstand konstateredes det, at over 60% havde parasitter i fordøjelsessystemet mens over 20% havde lungeorm.⁴ Hos ellers sunde dyr medfører dette ikke dødsfald eller alvorlig svækkelse.

Naturstyrelsen vil som udgangspunkt ikke behandle de europæiske bisoner eller hjortarter for parasitter. Parasitter er almindelige blandt vildtlevende dyr, og en ansvarlig parasitbehandling, hvor dyrene diagnosticeres og behandles individuelt, vil være meget indgribende. I forhold til de europæiske bisoner er det også vigtigt for artens samlede sundhed, at individer med genetisk betinget dårlig modstandskraft mod parasitter udgår af avlen, så arten som helhed bliver sundere. Naturstyrelsen vil søge at sikre, at bestanden reguleres, så den ikke kommer op på et niveau, hvor parasittrykket giver meget negative konsekvenser for sundheden hos bisonerne. Europæisk bison har været uddyddet i naturen, og alle nulevende individer stammer fra meget få dyr, der overlevede i zoologiske anlæg. Derfor har arten en indavlsdepression, som bl.a. ser ud til at medføre ringe resistens. Det er en del af avlsarbejdet at sørge for, at kun de sundeste dyr giver deres gener videre.

Medianlevealderen for europæisk bison er 3,54 år. Det er undtagelsen snarere end reglen, når et individ når en alder på 20 år eller mere.⁵

Europæisk bisons udbredelse efter istiden har omfattet Danmark, Nordtyskland, Polen og Sydsverige. Det vil sige alle de landområder, der omgiver Bornholm. Der er altså intet der tilsiger, at Bornholms klima, naturtyper eller andre forhold skulle være problematisk for europæisk bison. Bornholm har efter istiden i en periode været landfast med Nordtyskland, så det er heller ikke utænkeligt, at der også har levet vilde europæisk bison på Bornholm på et tidspunkt.

Inden de europæiske bisoner blev indført til Almindingen havde Naturstyrelsen besøg af eksperter fra EBSG European Bison Specialist Group fra Bialowieza i Polen, som godkendte området og fandt det velegnet, herunder at der

⁴ Petersen, H. H., & Chriél, M. (2018). Reservoirværterens mulige rolle for persistens af rådyrssyge. DTU Veterinærinstituttet.

⁵ Korec E, Hančíl M, Kott O, Škorpišková L, Srbová A. Genus Bison Has the Biggest Sex-Related Difference in Longevity Among Mammals. *Appro Poult Dairy & Vet Sci* . 5(4). APDV.000620.2019. DOI: 10.31031/APDV.2019.05.000620

var et godt fødegrundlag. Resultatet af GPS-overvågning af dyrene i de første år viste desuden, at de i overvejende grad færdedes i de skovbevoksede dele af bionskoven. De europæiske bisoner får mineraltilskud via sliksten, som indeholder de nødvendige mineraler. Tørt leje findes i de tætte granbevoksnin-ger. Naturstyrelsen har efter en konkret vurdering tilskuds fodret med hø og udkørt vand, såfremt der manglede føde eller vand på arealet, eksempelvis på grund af kraftigt snefald eller tørke.

Naturstyrelsen Bornholm søger ligeledes i dag løbende råd hos eksperter, herunder European Bison Specialist Group. Desuden deltager styrelsen i det europæiske netværk og ved konferencer m.m.

Naturstyrelsen har ikke planer om at sende de europæiske bisoner tilbage til Polen. Dyrene har en dokumenteret positiv virkning på Almindingsens biodiversitet og er en del af et stort europæisk avlsarbejde, der har som formål at bevare arten. Bisonerne i Almindingen kan ved at tilpasse sig genetisk til de specifikke forhold her bidrage til, at den samlede bisonbestands genetik bliver mere divers, og arten dermed bliver mere robust. De europæiske bisoner er selv en truet art og bidrager til biodiversiteten blot ved sin tilstedeværelse. Arten har desuden en veldokumenteret positiv effekt på naturindholdet i bionskoven. De europæiske bisoner er generelt bedre til at æde af de grovere græs- ser og halvgræsser samt træer og buske end tamkvæg og kan derfor vise sig at have en større effekt på biodiversiteten i den skovrige naturnationalpark end tamkvæg.

Naturstyrelsen forventer at tilføre et antal nye dyr til flokken i samråd med det europæiske avlsprogram. Dels for at sikre tilførsel af nyt genetisk materiale, dels for at arbejde mod sigtelinjen på 50 europæiske bison i naturnationalpar-ken. Der står ingen steder i udkastet, at besætningen skal bestå af 1 tyr og 15-20 køer. Teksten der henvises til lyder: *"Bison er matriarkalsk, og en flok er ledet af en bisonko. Tyrene lever lidt som satellitter, og kun de største individer deltager i brunsten. En normal sammensætning vil være én gammel tyr og 15-20 køer og kalve."* Som det fremgår, er der altså tale om en beskrivelse af flok-strukturen for flokkene af køer og kalve. Ud over den dominerende tyr, som får lov at følge køer og kalve, lever tyrene i mindre "ungkarleflokke", nogle gange med løs tilknytning til den store flok. Denne adfærd kan allerede nu observeres i bionskoven. Hvis der bliver uforholdsmæssigt mange tyre i forhold til køer/kalve, kan det komme på tale at regulere nogle af tyrene. Ved evt. over- skud af køer er førsteprioriteten at eksportere dem til andre bisonprojekter, da der generelt er efterspørgsel efter hundyr til avlsarbejdet. Fra den fritle- vende bestand i Bialowieza i Polen ved man, at skader, herunder skader påført af andre bisoner, er den mest almindelige dødsårsag. Så dette må ses som en del af europæisk bions naturlige adfærd og som en forventelig del af det at have europæiske bisoner i et område.

De europæiske bisoner er vilde dyr med en dynamisk flokstruktur, og det er urealistisk helt at forebygge indavl i en bestand. Naturstyrelsen vil løbende regulere antallet af tyre ved behov og tilføje nye dyr for at sikre, at der tilgår andre gener til bestanden.

De meget detaljerede spørgsmål angående registrering og overvågning af dyrene kan ikke besvares for nuværende, da den detaljerede forvaltningsplan ikke er udarbejdet. Dyrene vil blive tilset adskillige gange om ugen, og styrelsen har allerede i år ansat en ekstra medarbejder, hvis hovedopgave er dette arbejde.

De meget detaljerede spørgsmål til bl.a. historik og enkeltindivider i bisonprojektet besvares ikke her, da det ikke er spørgsmål, der direkte relaterer til naturnationalparken. Spørgeren er velkommen til at kontakte Naturstyrelsen Bornholm med sine spørgsmål.

I øvrigt henvises til denne hjemmeside, hvor der er uddybende forklaringer på Naturstyrelsens nuværende forvaltning af de europæiske bisoner, herunder ift. dyrevelfærd, parasitter mm. <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/almindingen/bisonskoven/>

Store planteædende pattedyr i indhegninger har typisk en rolig adfærd og har normalt ingen interesse i at nærme sig mennesker. De seneste 10 års erfaringer fra bionskoven i Almindingen med omkring 100.000 årlige gæster viser, at så længe man overholder de gængse råd om hensigtsmæssig færdsel blandt store dyr, er der næppe grund til bekymring. Erfaringer fra Jægersborg Dyrehave og andre dyrehaver i landet viser desuden, at der godt kan foregå et rigt friluftsliv i indhegninger med store hjortearter.

Der vil blive ført tilsyn med både europæisk bison, kronstyr og dådyr. Naturstyrelsen har her i 2022 ansat en ekstra medarbejder, hvis hovedopgave bliver tilsyn. Medarbejderen kan således nå at opbygge viden og erfaring med tilsynet, før bionskovens 200 hektar udvides til naturnationalparkens ca. 1100 hektar store indhegning. Mulighederne for at søge dispensation fra dele af dyreværnsloven er gældende for alle naturnationalparkerne.

I forhold til fravalg af heste/ponyer har Naturstyrelsen bemærket en vis lokal modstand mod at have disse arter i naturnationalparken, først og fremmest fordi ryttere fremfører at det kan være til gene for ridning. Naturstyrelsen har dels lyttet til den lokale modstand mod at anvende heste som supplement til bisonernes græsning, og dels vurderet, at en kombination af europæisk bison og store hjortearter vil være gavnligt for naturen i det meget skovdominerede område. Naturstyrelsen vurderer således, at der er fundet en fagligt forsvarlig sammensætning af vilde dyr, som vil kunne fungere både ift. biodiversitet og friluftsliv i Naturnationalpark Almindingen. Naturstyrelsen vil dog senere kunne overveje muligheden for at tilføje andre dyr, hvis det på baggrund af monitoringen vurderes nødvendigt for at sikre en optimal græsning, idet hovedformålet med naturnationalparken er biodiversitet.

Det planlagte hegn er ca. 2,35 m højt, idet det udgøres af et to meter højt net-hegn, som hæves ca. 35 cm over jorden. Lovkravet til kron dyrhegn er to meters højde. Hegnet i Jægersborg Dyrehave er to meter, og erfaringen herfra er, at det fint holder kron dyr inde. Den valgte hegnshøjde på 2,35 m udelukker umiddelbart, at elg udsættes i det foreslåede hegn på et senere tidspunkt. Der er ingen lovkrav om hegnshøjde fra elg i Danmark, men Fødevarestyrelsen har tidligere krævet et hegn på 2,5 m i forbindelse med godkendelse af et dansk rewildingprojekt med elg. Derfor vil det formentlig kræve en tilpasning af hegnet, hvis dette skulle blive aktuelt på et senere tidspunkt.

Der er allerede i dag sommergræsning bag totrådet hegn uden tilskuds fodring på et lille antal mindre skovenge inden for naturnationalparken. For så vidst angår ønsket om at få flere kvæg og får i de eksisterende indhegninger, så vil den eksisterende naturpleje med kvæg og heste, som foregår i dag, fortsætte på særligt biodiverse naturarealer (herunder sprækkedalen i Grønnevad), indtil monitoringen viser, at bestanden af europæisk bison og hjortearter er stor nok til at påvirke arealerne hensigtsmæssigt. Der har ikke været fåregræsning i nyere tid i området, som fremadrettet vurderes uegnet til fåregræsning, da får klarer sig dårligt i fugtige områder. Inden for det lave totrådede elhegn i Grønnevad græsses i dag med gallowaykvæg suppleret med islandske heste i en tilnærmet helårsgræsning uden tilskuds fodring, for at tilgodese biodiversitet og landskabspleje. De husdyr, som fortsat skal afgræsse særligt værdifulde naturarealer, indtil europæisk bison, kron dyr og dådyr kan overtage opgaven, vil være ejet af lokale naturpleje-landmænd. Tilsyn samt varetagelse af disse dyrs velfærd varetages af den enkelte landmand, hvilket også er beskrevet i Naturstyrelsens skriftlige aftaler med landmændene. Husdyrgræsningen i Grønnevad forventes ligeledes udført af lokale landmænd. I styrelsens aftaler om naturplejegræsning med husdyr er det normalt et krav, at der kun må ske håndterings fodring, og at tilskuds fodring som udgangspunkt ikke er tilladt, og kun kan tillades efter aftale med Naturstyrelsen.

Det er en fejl, at forvaltningen af dådyr er beskrevet under forvaltning af fritlevende pattedyr. Dådyrene skal forvaltes efter samme principper som kron dyrene. Det er ligeledes en fejl, når kreaturer nævnes under principper for forvaltning af de udsatte dyr. Dette er rettet fra første udkast af planen til det akutte planforslag i høring.

3. Friluftsliv og menneskers sundhed

3.1 Friluftsliv og -faciliteter

3.1.1 Generelt

I et enkelt høringssvar peges på mulighederne for at campere med autocamper inde i naturnationalparken og det tilbydes at bistå Naturstyrelsen med formidling af regler m.m.

I enkelte høringssvar nævnes det som positivt med ekstra midler til friluftsliv.

3.1.2 Naturstyrelsens kommentar

Det følger af sommerhuslovgivningen og vejlovgivningen, at camping med eksempelvis autocampere alene må ske på campingpladser. Lovgivningen skal sikre, at camping sker under ordnede forhold og med den nødvendige infrastruktur og de rette faciliteter til rådighed.

Autocampere må parkere på alle parkeringspladser i naturnationalparken, medmindre der er opsat skilte, der forbyder parkering med autocampere og så længe autocamperen kan holde inden for p-båsen eller på anden vis parkere lovligt. Det er tilladt at raste på parkeringspladserne. At raste betyder, at man parkerer for at hvile sig - fx hvis man sover, slapper af eller indtager mad med henblik på at kunne fortsætte sin kørsel forsvarligt.

For alle naturnationalparker afsættes midler til etablering af nye faciliteter og opgradering af eksisterende faciliteter, såsom parkerings- og toiletfaciliteter og farbare stier og spor mhp. at imødekomme friluftslivets behov i naturnationalparkerne. Placering og omfang af parkerings og friluftsfaciliteter samt adgang til farbare stier og spor vil bero på specifik planlægning i den pågældende naturnationalpark.

3.1.3 Lokalt

I et høringssvar foreslås pladser til overnatning med autocamper i naturnationalparkens nærhed.

I et høringssvar udtrykkes der modstand mod mountainbikeruter i Almindingen.

I flere høringssvar understreges det, at det er vigtigt, at hestevognskørsel fortsat er muligt i naturnationalparken, herunder låger der tillader passage med hestevogn. I et høringssvar kræves det at lågerne skal kunne betjenes uden at kusken stiger af hestevognen, mens der i et andet høringssvar siges at kusken godt kan stå af for at betjene lågen.

I flere høringssvar udtrykkes bekymring for, om der vil blive tilladt færre organiserede aktiviteter i naturnationalparken. Herunder store orienteringsløb.

Der udtrykkes desuden ønsker om, at der kan foregå orienteringsløb i de foreslåede faunalommer.

I et høringssvar ønskes mange bænke, gerne stillet i medlys, så man har solen i ryggen. Desuden ønskes det, at de planlagte udsigtspunkter også etableres i medlys og med en mørk baggrund så man ikke skræmmer dyr/fugle.

I et høringssvar foreslås en facilitet, hvor man kan komme ned og se livet under overfladen i sø/mose.

I et høringssvar spørges der ind til information om parkering idet man forudser parkering langs Nydamsvej.

I et høringssvar efterspørges en mere detaljeret beskrivelse af de planlagte fri-luftsfaciliteter.

3.1.4 Naturstyrelsens kommentar

Der er ikke planlagt oprettelse af nye campingpladser på Naturstyrelsens arealer på Bornholm. Der er ligeledes ikke planer om at etablere mountainbikeruter i naturnationalparkens område. De eksisterende mountainbikeruter ligger uden for naturnationalparkens område, og vedrører således ikke denne høring.

Naturstyrelsen vil etablere kørelåger flere steder i hegnet, nogen af dem vil muliggøre adgang med hestevogn. Desuden etableres kørelåger der hvor Rømersvej krydser Chr. X's Vej, så det bliver muligt at krydse Chr. X's Vej med hestevogn og dermed sammensætte sig en tur rundt i det meste af naturnationalparken. Det må forventes, at kuskene eller en passager skal stige af hestevognen for at betjene lågerne, da det er særdeles bekosteligt at trække strøm til låger, hvis der ikke er en strømkilde i nærheden.

Godkendelsen af aktiviteterne vil altid bero på en individuel vurdering. Naturstyrelsen mener, at de fleste af de aktiviteter som foregår i skoven i dag vil være mulige at tillade i naturnationalparken. Dog med forbehold for, at meget store sportsbegivenheder eller begivenheder med en stor mængde fladefærdsel vil kunne være problematiske for dyrelivet. Men Naturstyrelsen udelukker ikke, at sådanne aktiviteter kan planlægges på en måde, så de kan tillades efter en konkret, individuel vurdering og evt. dialog med ansøger.

Tilladelse eller afslag til orienteringsløb vil således altid ske på baggrund af en konkret, individuel vurdering. Der vil kun blive givet afslag med begrundelse i konkrete hensyn til naturværdier eller dyreliv. Hvis det konkret vurderes, at der fx er tidspunkter på året hvor ro i faunalommerne ikke er nødvendige for dyrenes trivsel, vil der også kunne gives tilladelse til arrangementer i disse.

Naturstyrelsen vil forsøge at imødekomme ønsket om mange bænke, ved at opstille bænke på gode pausepladser, især langs de planlagte markerede ruter. Hvor det er praktisk muligt vil Naturstyrelsen desuden forsøge at tage hensyn

til at bænke placeres i medlys og udsigtspunkter etableres med en mørk baggrund. Der er ikke konkrete planer om at opføre en facilitet som muliggør, at man kan komme ned under vandoverfladen og se livet i sø/mose.

Det forventes, at langt de fleste parkeringer vil ske ved hovedindgangen ved Hareløkkerne samt på parkeringspladserne langs Chr. X Vej. Den lille parkeringsplads ved Nydamsvej udvides for netop at undgå parkering langs vejen, hvis det skulle vise sig, at flere vil parkere her. Information om parkeringsmuligheder vil primært henvise til hovedindgangen ved Hareløkkerne.

I planen er der beskrevet de konkrete friluftsfaciliteter, som Naturstyrelsen forventer at anlægge i forbindelse med etableringen af naturnationalparken. Dette omfatter bl.a. et omfattende netværk af markerede vandreruter, hvoraf de fleste ligger perifert i området, 2 små primitive overnatningspladser med shelter, et udsigtstårn, udsigtspunkter mm. Der er ikke konkrete planer om andre friluftsfaciliteter end disse. Når naturnationalparken er i drift, kan det ikke udelukkes, at der anlægges flere friluftsfaciliteter, hvis der opstår konkrete behov, og faciliteterne er forenelige med de naturhensyn, der skal tages i naturnationalparken.

3.2 Adgangsmuligheder

3.2.1 Generelt

I nogle hørings svar udtrykkes tillid til at naturnationalparkerne vil have en positiv effekt på friluftslivet via spændende naturoplevelser. Og i et hørings svar menes det, at det er positivt at tabel over antal godkendelser til organiserede friluftaktiviteter er kommet med i projektbeskrivelsen.

I en række hørings svar udtrykkes bekymring for befolkningens frie adgang til naturnationalparkerne. Det gælder i nogle få hørings svar de formelle adgangsregler og i flere hørings svar den reelle adgang. Den reelle adgang/benyttelse frygtes begrænset af særligt: Utryghed ved dyrene i naturnationalparken, selve hegnet, restriktiv administration af faunalommerne samt nedlæggelse eller manglende friholdelse af stier og veje. I et enkelt hørings svar udtrykkes også bekymring for at turister tilgodeses til fordel for lokalbefolkningen, samt at det vil kræve betaling at deltage i guidede turer.

Der udtrykkes særlig bekymring for adgangsforholdene vedr.:

- Større sportsevents
- Organiseret idræt, hvor børn færdes alene i løbet af træningen (o-løb, MTB mv.)
- Hvor voksne har et særligt ansvarsforhold ift. børn i parken (pædagoger, lærer, idrætsledere mv.)
- Cyklister og anden idræt i høj fart
- Orienteringsløbstræning (der anmeldes)
- Bevægelseshæmmede (handicappede, ældre m.fl.)

- Færdsel med hunde eller til hest
- Børn

Der udtrykkes i flere hørings svar ønske om mere uddybende redegørelse for den nuværende rekreative brug af området samt en evaluering af udviklingen i brugen af området efter naturnationalparken er etableret. I et enkelt hørings svar ønskes også en analyse af alternative arealer.

I et par hørings svar ønskes ansvarsregler klarlagt, og i et enkelt forventes det, at Naturstyrelsen har ansvaret, hvis der sker skader, hvor dyrene i området er involveret. I et enkelt hørings svar nævnes også behov for tillægssikringer ifm. færdsel i naturnationalparkerne.

I et enkelt hørings svar ønskes også at projektbeskrivelsen indeholder brede mere visionære ideer til friluft aktiviteter/projekter i naturnationalparken i samarbejder med eksterne aktører.

3.2.2 Naturstyrelsens kommentar

Gennem lovgivningen har borgerne fået grundlæggende rettigheder til at færdes på de statslige naturområder. På Naturstyrelsens arealer er der sket en udvidelse af disse adgangs- og oplevelsesmuligheder ved eksempelvis at give tilladelse til at færdes overalt i skovbunden, at overnatte på primitive overnatningspladser, samles i store grupper mv, uden at der først skal søges om tilladelse. Af hensyn til andre brugere og naturen er der dog enkelte steder og enkelte aktiviteter, man først må gennemføre, når man har fået tilladelse. Det gælder f.eks. erhvervsmæssige aktiviteter og træning af dyr. Disse rammer er de samme i naturnationalparkerne, som på Naturstyrelsens øvrige arealer.

Rammerne for befolkningens adgang til statens skov- og naturområder ændres ikke lovgivningsmæssigt for de områder, som naturnationalparkerne omfatter. Således vil der heller ikke være særlige regler for hvilke aktiviteter, der kan gives tilladelse til. Alle ansøgninger om tilladelseskrevende aktiviteter vil skulle vurderes individuelt på samme måde, som det sker på Naturstyrelsens øvrige arealer. Dog vil hensynet til de udsatte dyr og det forhold, at der efterhånden kan indfinde sig yderligere naturkvaliteter, kunne påvirke, hvilke tilladelser der kan gives til tilladelseskrevende aktiviteter. I de tilfælde vil der blive søgt stillet alternative arealer til rådighed.

Faunalommerne (navngivet stilleområder i første projektudkast) er udlagt for at sikre, at de store pattedyr har rimelige muligheder for at finde ro i naturnationalparken, og for at de kan påvirke nogle af de særligt værdifulde naturområder ved deres græsning og færdsel. Menneskers færdsel i faunalommerne er tilladt jf. den adgang der er sikret gennem Naturbeskyttelsesloven/Adgangsbekendtgørelsen. Det er dermed kun tilladelseskrevende aktiviteter, der efter en konkret individuel vurdering kan afvises, hvis det vurderes, at de er til væsentlig gene for biodiversiteten og/eller dyrelivet. Udlægningen af faunalommer kan altså ikke i sig selv begrunde afslag på ansøgning om aktiviteter.

Det er en ambition at give befolkningen så gode rammer som muligt for at færdes i områderne. De fleste veje og stier vil blive bevaret og fortsat ryddet for træer og vedligeholdt. Men pga. de store dyr vil nogle veje og stier periodevist kunne fremstå mere slidte af dyrenes færden mv. Der arbejdes for, at hegnet kommer til at genere brugernes frie bevægelighed, så lidt som muligt. Færste, låger mv. søges placeret mest hensigtsmæssigt og tilpasses til den relevante brug på baggrund af lokal inddragelse. De konkrete tiltag i Almindingen for at tilgodese bevægelseshæmmede, ryttere, hestevogne mv. er beskrevet i Naturstyrelsens kommentarer til de lokale forhold.

Naturstyrelsen anerkender, at ikke alle er trygge ved at færdes i områder, hvor der også færdes store planteædende dyr. Det er dog håbet, at utrygheden vil mindskes i takt med at flere får konkrete erfaringer med besøg i naturnationalparkerne, og oplever, at der vil være langt mellem dyrene, og at de normalt ingen interesse har i at nærme sig mennesker. Der vil blive lagt vægt på at informere om, hvordan man mest hensigtsmæssigt færdes i naturnationalparkerne, og at give mulighed for at deltage i guidede turer mv. Det kan forekomme, at foreninger eller private aktører efter en konkret ansøgning jf. gældende regler får tilladelse til at afholde kommercielle aktiviteter, som eksempelvis guidede ture, hvor der opkræves betaling i naturnationalparkerne.

Der gælder ingen særlige regler for færdsel og ansvar i naturnationalparker. Naturstyrelsen har heller intet kendskab til særlige forsikringsbehov. Al færdsel i naturen sker som udgangspunkt på eget ansvar, hvilket fremgår af adgangsbestemmelserne i naturbeskyttelseslovens §§ 22-26. Der findes på Naturstyrelsens hjemmeside, samt ved de mest besøgte indgange til naturområder med dyr bag hegn gode råd til, hvordan man bør færdes i indhegningerne.

Naturstyrelsens vigtigste viden om den nuværende rekreative brug af areaerne er beskrevet i projektbeskrivelsens afsnit "2.1.7 Rekreativ infrastruktur". Herunder antallet af godkendte rekreative aktiviteter i perioden 2012 til 2021. Naturstyrelsen sigter mod at monitorere, hvor mange besøgende der kommer i naturnationalparkerne, hvornår de kommer og hvordan de bevæger sig rundt i naturnationalparkerne. Derudover sigtes der efter at kortlægge befolkningens ønsker og holdninger til naturnationalparker og hvad Naturstyrelsen giver tilladelse til, ud over det, som lovgivningen giver borgerne ret til. Den endelige udformning af monitoreringen er endnu ikke fastlagt. Naturstyrelsen laver ikke egentlige analyser af alternative arealer for hver brugergruppe. Identificering af egnede alternative arealer sker bedst i lokal dialog med foreninger/brugergrupper hvor de konkrete behov og ønsker kan drøftes.

Naturstyrelsen står altid til rådighed for dialog, hvis eksterne aktører/interessenter har visionære ideer til samarbejdsprojekter vedr. friluftslivet.

3.2.3 Lokalt

I nogle høringsvar nævnes det generelt gode samarbejde med Naturstyrelsen om at skabe lokale løsninger for friluftslivsaktiviteter.

I et høringsvar ønskes flere og længere ruter, som er tilgængelige for handicappede.

I et høringsvar argumenteres for, at der ikke skal tillades organiserede aktiviteter i naturnationalparken, da disse vil være forstyrrende for dyrelivet. Dog skal Forsvarets aktiviteter tillades.

I et høringsvar argumenteres for, at Naturstyrelsen skal begynde at tillade aktiviteter i Ekkodalen og i skovparten Koldekilde for at mindske belastningen i naturnationalparken.

I flere høringsvar udtrykkes bekymring for, at "stilleområder" (faunalommer) skal begrænse arrangementer eller friluftslivets muligheder. I flere høringsvar ønskes alternative områder til aktiviteterne og vigtigheden af, at der fortsat kan løbes orienteringsløb, herunder også Høst Open, i området understreges.

I et høringsvar spørges, om der bliver restriktioner for ryttere, og om der stadig må galopperes og traves i skoven.

3.2.4 Naturstyrelsens kommentar

Naturstyrelsen vil imødekomme ønsket om flere og længere ruter, som er tilgængelige for personer med bevægelseshæmning. Konkret vil Naturstyrelsen gøre en rundstrækning ved Bastemose på ca. 3,4 km samt en rundstrækning ved Store Nydam på ca. 1,5 km mere egnede til bevægelseshæmmede. Grundet topografi, og fordi underlaget bliver knust granit, kan det dog ikke loves, at ruterne kan gøres egnede til alle kategorier af bevægelseshæmmede, men det tilstræbes at gøre dem brugbare for så mange som mulig. Ved Bastemose-indgangen opgraderes det i planen beskrevne picnic-område nær indgangen til et madpakkehus, som indrettes så det er tilgængelig med kørestol. Desuden reserveres et antal P-pladser på parkeringspladsen ved Bastemose til motorkøretøjer med handicapskilt. Sammen med det eksisterende fugletårn, som er tilgængeligt for kørestolsbrugere og andre bevægelseshæmmede, sikres det dermed, at Bastemose-indgangen har en vifte af forskellige tilbud til bevægelseshæmmede borgere.

Reglerne for organiserede aktiviteter vil ikke adskille sig fra resten af Naturstyrelsens arealer. Se endvidere svar i afsnit 3.2.2. Naturstyrelsen udelukker ikke på forhånd afholdelse af større arrangementer som Høst Open. Tilladelse eller afslag til orienteringsløb vil altid ske på baggrund af en konkret, individuel vurdering. Der vil kun blive givet afslag med begrundelse i konkrete hensyn til fx biodiversitet og dyrevelfærd. Hvis det konkret vurderes, at der fx er tidspunkter på året hvor ro i faunalommerne ikke er nødvendige for dyrenes

trivsel og effekt på arealerne, vil der også kunne gives tilladelse til arrangementer i disse.

For at imødekomme behovet for afholdelse af større arrangementer vil Naturstyrelsen fremover være indstillet på afsøge mulighederne for at afholde større arrangementer i den nærliggende del af Almindingen eller Rø Plantage, der ligger ca. 5 km fra Naturnationalpark Almindingen. Naturstyrelsen er imidlertid restriktive ift. at tillade arrangementer på skrænterne over Ekkodalen pga. risiko for at skræmte dyr styrter ud over klippesiderne. I selve dalen tillades der allerede i dag en del aktiviteter. Stillezonen i dele af skovparten Koldekilde udelukker ikke i sig selv arrangementer. Tilladelseskrævende arrangementer vil altid blive vurderet individuelt ift. det enkelte arrangement.

Reglerne for ridning kommer ikke til at ændre sig. Adgangen til at ride på Naturstyrelsens arealer er sikret gennem adgangsbekendtgørelsen. Der må rides i skridt, trav og tølt (ikke galop) på asfalterede veje, stenlagte veje og grusveje der er bredere end 2,5 meter. Desuden må der rides i skovbunden, dog ikke på fortidsminder eller i nyplantninger. Der vil således fortsat være gode muligheder for at færdes i stort set hele naturnationalparkens område på hesteryg under de nævnte hensyn. Desuden vil ca. 12 km hegn omkring nyplantninger blive fjernet, så mulighederne for at ride i skovbunden udvides.

3.3 Jagt

3.3.1 Generelt

Der er ikke indkommet høringsvar af generel karakter vedr. jagt. Høringsvar af lokal karakter vil blive behandlet i afsnittet herunder.

3.3.3 Lokalt

I et høringsvar argumenteres for, at jagt i naturnationalparken skal være bæredygtig ift. biodiversitet, og at der ikke nødvendigvis er nogen modsætning mellem jagt og biodiversitet, og at der godt vil kunne holdes fx nyjægerjagter uden at dette strider mod biodiversitetsformålet. Der ønskes desuden en beskrivelse af, hvordan mennesket påtager sig rollen som prædatorer i naturnationalparken. I flere høringsvar argumenteres for, at regulering bør foretages i samarbejde med lokale jagtforeninger.

I et høringsvar gives der udtryk for, at al jagt skal forbydes i Almindingen, og at jagttårne fjernes.

3.3.4 Naturstyrelsens kommentar

Af bemærkningerne til lovforslaget om Naturnationalparker (§61 a) fremgår det, at "[d]et forventes, at naturnationalparkerne generelt vil blive friholdt for

jagt, der ikke sker som led i forvaltningen af områderne. Det vil sige, at den statslige lodsejer (f.eks. Naturstyrelsen) som udgangspunkt forventes ikke at gennemføre jagtudleje, betalingsjagter, nyjægerjagter og invitationsjagter i naturnationalparkerne."

Der vil med tiden blive behov for at regulere i bestandene af de store, planteædende pattedyr. Reguleringen vil først og fremmest ske proaktivt for at sikre, at der ikke er flere dyr i naturnationalparken end der er fødegrundlag til samt sikre en sund demografisk sammensætning af bestandene. Herudover kan det være nødvendigt i særlige situationer yderligere at foretage en reaktiv regulering, hvis fødegrundlaget ændrer sig pludseligt f.eks. på grund af ekstremt vejr. Desuden vil der ske aflivning af svækkede dyr for at sikre at disse ikke lider. Dyrenes antal skal holdes et stykke under arealets bæreevne for at sikre, at der er nok føde. Herudover vil det sikres at bestandene fluktuerer f.eks. hvis monitoringen viser at skovens regenerering skal fremmes i perioder.

Såfremt der skulle opstå et behov, vil eksterne jægere efter en konkret vurdering kunne bistå med regulering af hjortearterne i naturnationalparken. Det forventes, at der går en del år før antallet af dyr på arealet når en størrelse der kræver regulering. Ved regulering i større omfang forventes det, at de nedlagte dyr sælges til konsum såfremt retningslinjerne fra Fødevarestyrelsen tillader dette.

Der vil ikke foregå jagt ud over den beskrevne regulering i naturnationalparken. Uden for naturnationalparken, vil Naturstyrelsen, i henhold til den til enhver tid gældende jagtpolitik, fortsat afholde nyjægerjagter samt de nuværende hagl- og riffeljagter med deltagelse af Bornholms jagtforeninger. Naturstyrelsen forvalter ca. 3200 hektar skov og natur på Bornholm som ikke er udpeget til naturnationalpark. Jagttårne fjernes som udgangspunkt fra naturnationalparkens område, da der ikke længere skal gennemføres riffeljagter. Der kan opstå behov for midlertidig opstilling og brug af jagttårne ifm. regulering af bestandene.

3.4 Friluftsliv og færdsel blandt store planteædende pattedyr

3.4.1 Generelt

I en række hørings svar udtrykkes bekymring for at færdes blandt de store planteædende pattedyr og risikoen for at komme galt afsted, hvis dyrene angriber.

3.4.2 Naturstyrelsens kommentar

Store planteædende pattedyr i indhegninger er som oftest stille og rolige og har normalt ingen interesse i at nærme sig mennesker. Der er samtidig tale om et stort areal med helårsgræsning, hvor dyrene som udgangspunkt ikke tilskudsføres og derfor ikke vil samles om fodringspladser.

Der vil blive gennemført en fokuseret formidlingsindsats, der kan bidrage til hensigtsmæssig adfærd blandt brugere samt andre nødvendige aspekter. Hvis man er utryk ved at færdes i naturnationalparken på egen hånd, vil der være mulighed for at deltage i guidede ture.

I faunalommerne bliver der ikke etableret nye friluftsfaciliteter. Forstyrrende aktiviteter i områderne søges reduceret gennem formidling og stillingtagen ift. konkrete ansøgninger om aktiviteter. Den planlagte monitorering af dyrenes færdsel og friluftslivet kan danne baggrund for ændringer efter behov, hvilket naturligvis først kan ske/konkretiseres efter naturnationalparken er etableret.

Dyrene i naturnationalparken bliver udvalgt bl.a. på baggrund af deres ikke opsøgende adfærd. Der er således fokus på, at dyrene har en naturlig skyhed over for mennesker.

3.4.3 Lokalt

Der er ikke indkommet høringsvar af lokal karakter vedr. friluftsliv og færdsel blandt store planteædende pattedyr. Høringsvar af generel karakter vil blive behandlet i afsnittet ovenfor.

3.5 Turisme

3.5.1 Generelt

I nogle høringsvar udtrykkes der bekymring for, at øget turisme i området vil forstyrre naturen og de lokale. I et par høringsvar nævnes, at hegn og bison ikke øger turismen, og at det er vigtigt at skabe god tilgængelighed af hensyn til turisme. I et par andre høringsvar er der tilfredshed med opmærksomheden på turisme. I et enkelt høringsvar står der, at turisme i sig selv er målet ift. etablering af naturnationalparkerne og udsætning af dyr, at naturnationalparkerne søges finansieret via turisme, samt at bl.a. konsekvenserne af øget turisme bør undersøges.

3.5.2 Naturstyrelsens kommentarer

Som det fremgår af lovændringerne ifm. naturnationalparker er hovedhensynet natur og biodiversitet. Der står også, at naturnationalparkerne samtidig skal give mere spændende naturoplevelser og dermed mulighed for mere friluftsliv og øget turisme i de pågældende områder, men det er ikke formålet med naturnationalparkerne. De lovgivningsmæssige rammer for friluftsliv, herunder turisme, er de samme i naturnationalparkerne, som på Naturstyrelsens øvrige arealer. Naturstyrelsen er opmærksomme på at sikre rolige områder for sårbare arter og naturtyper ifm. planlægningen af placering af friluftsfaciliteter og faunalommer og den lokale projektgruppe inddrages også i den

sammenhæng, så der også tages hensyn til lokales nuværende brug af området. Naturnationalparkerne er finansieret af en særskilt finanslovsbevilling og ikke via turisme. Der er ikke grundlag for på forhånd at estimere om flere eller færre brugere vil besøge et naturområde efter der er etableret en naturnationalpark, men udviklingen vil blive fulgt via monitoring.

3.5.3 Lokalt

Der er ikke indkommet høringsvar af lokal karakter vedr. turisme. Høringsvar af generel karakter vil blive behandlet i afsnittet ovenfor.

4. Høringsproces og offentlig inddragelse

4.1 Generelt

I en række høringsvar udtrykkes der bekymring for processen og selve inddragelsen.

4.2 Naturstyrelsens kommentarer

Det er politisk bestemt, at der skal oprettes 15 statslige naturnationalparker i Danmark. I planlægningsfasen af naturnationalparkerne er såvel forskere, landsdækkende interesseorganisationer som lokale borgere involveret. Der er etableret i alt tre typer arbejdsgrupper, så man sikrer en bred inddragelse – en national videnskabelig arbejdsgruppe, en national arbejdsgruppe for interessenter samt en lokal projektgruppe for hver naturnationalpark.

I hele perioden frem mod den endelige beslutning bliver der afholdt en række forskellige arrangementer som dialogmøder, naturvandring og brugerrådsmøder med borgere og interessenter som målgruppe.

4.3 Lokalt

I flere høringsvar udtrykkes det, at der har været mangel på borgerinddragelse, og/eller at de lokale muligheder for at få indflydelse på naturnationalparken har været mangelfulde.

I et høringsvar roses, at en række bemærkninger fra den lokale projektgruppe er blevet imødekommet i løbet af processen. I flere høringsvar udtrykkes tilfredshed med at input til projektbeskrivelsen er blevet hørt.

I et høringsvar gives der udtryk for, at træindustrien ikke er blevet inddraget tilstrækkeligt.

I et høringsvar ønskes det, at den lokale projektgruppe bibeholdes efter etableringen af naturnationalparken.

4.4 Naturstyrelsens kommentarer

Naturstyrelsen bemærker, at der både er kommet høringsvar, som mener, at der ikke er sket nok inddragelse, og at der er kommet høringsvar med den modsatte holdning.

Lokalt har Naturstyrelsen arrangeret 3 offentlige arrangementer, 2 om naturnationalparken, hvor de nærmeste ca. 40 naboer pr. brev var inviteret til at deltage, og et specifikt om bisonvelfærd, én skovvandring for de to nationale arbejdsgrupper og den lokale projektgruppe, tre møder i den lokale projektgruppe. Styrelsen har desuden deltaget ved fire arrangementer, som var faciliteret af modstandere af projektet. Naturstyrelsen har tilstræbt at finde pragmatiske lokale løsninger og kompromiser, som imødekommer de bekymringer, der er blevet præsenteret, i det omfang det kunne lade sig gøre inden for Naturstyrelsens mandat. Ikke alle ønsker har kunnet imødekommes, og derfor vil der også være nogle, der føler, at de ikke er blevet hørt.

Den lokale projektgruppe blev udvidet i forsommeren 2022 med flere interessenter, herunder en repræsentant for de lokale savværker. Dette skete på baggrund af ønske om en bredere inddragelse af interessenter.

For at sikre lokalt ejerskab og god lokal dialog om den enkelte naturnationalpark, vil Naturstyrelsen arbejde videre med en videreførelse af de lokale projektgrupper efter åbningen. Naturstyrelsen har ikke lagt sig fast på, om formen, der anvendes i dag, skal være den samme, når naturnationalparken er i drift. Naturstyrelsen vil tage initiativ til en drøftelse om form m.v. med medlemmer af de enkelte lokale projektgrupper. Det er vigtigt at skabe et fora for lokale brugere, hvor de kan følge udviklingen i naturnationalparken, fortsat få mulighed for give input til naturnationalparken og gøre Naturstyrelsen opmærksom på, hvad der rører sig i deres bagland. Desuden vil Naturstyrelsen løbende få mulighed for at orientere om, hvordan udviklingen er i naturnationalparken, samt informere om evt. planlagte tiltag.

5. Andre bemærkninger

5.1 Trafik og sikkerhed

Der er ikke indkommet høringsvar af hverken generel eller lokal karakter vedr. trafik og sikkerhed.

5.2 Økonomi

Der er ikke indkommet høringsvar af hverken generel eller lokal karakter vedr. økonomi.

5.3 Klima

5.3.1 Generelt

I enkelte høringssvar påpeges den negative påvirkning af klimaet ved urørt skov og der udtrykkes bekymring for, at naturnationalparken kommer til at skade klimaet.

I et høringssvar anføres, at projektbeskrivelsen er spin fra tømmerindustrien og urørt skov generelt gavner CO₂ regnskabet frem for fortsat tømmerproduktion.

5.3.2 Naturstyrelsens kommentar

Naturnationalparkerne har natur og biodiversitet som hovedformål. Som led i at genskabe betingelserne for de naturlige processer og understøtte, at naturen så vidt mulig kan udfolde disse processer og udvikle sig på egne præmisser, bør træer og buske som udgangspunkt gennemføre deres naturlige livscyklus og forgå naturligt, hvorved de kan udgøre levesteder for dyr, planter og svampe. Derfor skal naturnationalparkerne friholdes for skov- og landbrugsproduktion.

Friholdelse for skovbrugsproduktion indebærer, at skovene i naturnationalparkerne udlægges som urørt skov uden kommerciel hugst.

Vurdering af klimaeffekter af urørt skov er komplekst. Generelt vil det i forhold til klimaeffekter ved hhv. udlæg af urørt skov og fortsat skovdrift gælde:

I skove udlagt til urørt skov kan der typisk på langt sigt lagres mere CO₂ end i skove, hvor der løbende udtages træ til hugst og salg. I opbygningsfasen, hvor CO₂-lageret i urørt skov øges, vil dette gavne LULUCF-regnskabet

På kortere sigt kan forholdet dog være modsat, fx hvis ikke-hjemmehørende træarter af hensyn til biodiversiteten hugges hurtigere efter omlægning til urørt skov end de ellers ville blive. I så fald vil kulstofbindingen falde på kort sigt og først kunne stige igen, hvis ny skov vokser frem.

Potentialet for CO₂-lagring i urørt skov beror også på omfanget af lysningshugster og græsning. Alt andet lige vil potentialet falde des større dele, der lyses og holdes mere permanent lysåbne.

Det løbende optag af CO₂ vil gradvist falde over tid i urørt skov og på langt sigt gå imod nul, fordi træer på et tidspunkt vil dø og blive nedbrudt i samme tempo som ny skov vokser op.

Fortsat skovdrift med hugst giver – modsat urørt skov - mulighed for løbende lagring af CO₂ i fx savet træ og plader. Sådant lagring i høstet træ kan gavne LULUCF-regnskabet, men udgør normalt kun en mindre del. Der må også påregnes udledning over tid pga. råd og forbrænding af bygningsaffald mv.

Fortsat skovdrift med løbende hugst af træ vil kunne opretholde et løbende optag af CO₂ - og på langt sigt også et større løbende CO₂-optag end urørt skov.

For nærmere uddybning henvises til miljørapporten: *Forslag til udpegnings af urørt skov, fortrinsvis i Østdanmark, efter Natur- og biodiversitetspakken*⁶ og til IGN Rapport: *Opdatering af skovfremskrivning: Forventet drivhusgasregnskab for de danske skove 2020-2050*⁷.

Der er ved aktstykke afsat 0,5 mio. kr. til beregninger af CO₂-effekter for urørt skov, med henblik på at afdække skoves samlede forventede optag og udledning af drivhusgasser samt optag og udledning fra høstede træprodukter med udgangspunkt i Naturstyrelsens naturnære skovdrift og med Naturstyrelsens hugst-tal.

5.3.3 Lokalt

Der er ikke indkommet hørings svar af lokal karakter vedr. klima. Hørings svar af generel karakter vil blive behandlet i afsnittet ovenfor.

5.4 Andet

5.4.1 Generelt

I en række hørings svar udtrykkes bekymring for kulturarven i naturnationalparkerne. Derudover udtrykkes der i en række hørings svar bekymring for risikoen for barkbilleangreb og der stilles spørgsmål til Naturstyrelsens planer for at håndtere dette. I enkelte hørings svar ønskes det, at der indgås samarbejde med private landmænd om afgræsning.

5.4.2 Naturstyrelsens kommentar

Det følger af museumslovens formål, at kulturarv og naturarv i Danmark skal sikres, og at loven skal sikre varetagelsen af opgaver, der vedrører fortidsminder og sten- og jorddiger. Det betyder, at det ikke er tilladt at foretage ændring i tilstanden af fortidsminder og sten- og jorddiger. For Naturstyrelsens arealer gælder, at alle sten- og jorddiger er omfattet af beskyttelse. Der er ikke sket lempelser i lovgivningen på dette område.

For at sikre fortidsmindeinteresserne vil det være nødvendigt at gennemføre løbende monitoring. Monitoring skal sikre, at eventuelle skader på fortidsminder erkendes og håndteres så tidligt, at der ikke opstår uoprettelig skade på

⁶ https://naturstyrelsen.dk/media/321651/bilag-4-miljoerapport_2.pdf

⁷ Johannsen, VK., Nord-Larsen, T. & Bentsen, N.S. (2022). *Opdatering af skovfremskrivning: Forventet drivhusgasregnskab for de danske skove 2022-2050*. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet. IGN Rapport. https://static-curis.ku.dk/portal/files/298732868/KF22skov_drivhusgasregnskab_rapport.pdf

eksisterende fortidsminder og sten- og jorddiger. Den løbende monitorering skal samtidig danne basis for at kunne regulere dyrs adfærd med henblik på at skader fremadrettet undgås mest muligt samt være afsæt for at kunne iværksætte nødvendige aktioner ved opståede skader.

Generelt vil naturlig hydrologi kunne forenes med tilstedeværelsen af fortidsminder. Dog skal der udvises særlig opmærksomhed, hvis der tilrettelægges ændringer i hydrologiske forhold i områder med fredede kanaler, dæmninger, stemmeværker, stenkister og tilsvarende fortidsmindekategorier. Monitoreringen skal dermed sikre, at der kan iværksættes nødvendige aktioner løbende, hvis fortidsminder påvirkes ved hydrologiske forandringer.

Når et område udpeges til naturnationalpark udlægges skoven urørt. I tilfælde af barkbilleangreb, hvor en privat naboskovs skovsundhed bliver markant truet, kan de træer, der indeholder skadegørende biller fjernes. Der henvises til de retningslinjer, der er vedtaget i forbindelse med udlæg af urørt skov på de statslige arealer.

For så vidt angår græsning med dyr ejet af private landmænd, vil Naturstyrelsen som hovedregel anvende egne dyr til afgræsningen.

5.4.3 Lokalt

I et høringssvar ønskes der bedre overblik over registrerede og ikke-registrerede fortidsminder i Almindingen. Det fremføres, at hvis der skal skabes et overblik over alle ikke-registrerede fortidsminder i naturnationalparken vil det kræve et flerårigt projekt. Det frygtes, at det bliver svært at dokumentere disse fortidsminder, når området skifter karakter, og LIDAR kan være en metode. Den beskrevne monitorering af fortidsminder ses som positiv.

I et høringssvar ønskes skovriderstillingen nedlagt, og en bornholmskfødt- og opvokset skovfoged ønskes ansat i stedet. Det ønskes desuden, at stengærden rundt om Almindingen fritlægges og vedligeholdes.

I et høringssvar frygtes det, at viden og kompetencer vedr. naturpleje med husdyr vil gå tabt, når husdyrgræsning erstattes af vilde dyr i naturnationalparken. Dette frygtes desuden at medføre mangel på naturplejekød, som er vigtigt for turisme og for den positive fortælling om bornholmske fødevarer.

5.4.4 Naturstyrelsens kommentar

Naturstyrelsen vil forud for naturnationalparkens etablering gennemføre en særlig intensiv registrering af fortidsminder og deres tilstand. Hvis der er kendskab til ikke-registrerede fortidsminder i området opfordrer Naturstyrelsen til at disse indberettes via de relevante myndigheder.

Bemandingen af forskellige positioner i NST er et indre anliggende og NST ansætter altid det bedst kvalificerede personale til de opgaver, som defineres ledelsesmæssigt.

Vedligeholdelse af stengærder omkring Almindingen er ikke en del af naturnationalpark-projektet. Naturstyrelsen Bornholms driftsøkonomi kan ikke dække udgifterne til denne opgave, men det forsøges løbende at skaffe ekstern finansiering til dette omfattende og omkostningstunge arbejde.

Græsningen med husdyr i naturnationalparken ophører ikke fra den ene dag til den anden. Den ophører først, når monitoringen viser, at der er oparbejdet et tilstrækkeligt antal europæisk bison, kronstyr og dådyr til at gavne biodiversiteten på arealerne. Husdyrgræsning i Grønnevad udvides i forbindelse med etableringen af naturnationalparken. Samtidig skal det bemærkes, at når hovedparten af Naturstyrelsens arealer på Bornholm udlægges som urørt skov er det forventningen, at det samlede statslige areal på Bornholm med behov for husdyrgræsning øges.

Høringens indflydelse på projektforslaget

Opsummering af ændringer i projektforslaget:

- Et antal af de kørelåger, som etableres, vil blive anlagt, så de kan passeres med hestevogn. Der etableres desuden kørelåger, hvor Rømersvej krydser Chr. X Vej, således at man kan sammensætte en hestevognstur rundt i det meste af naturnationalparken. Det må forventes, at kusken eller en passager skal stige af hestevognen for at betjene lågerne.
- Der opsættes bænke med jævne mellemrum langs de markerede vandreruter. Tætheden vil være størst på de kortere ruter, som forventes at blive de mest benyttede.
- Udsigtspunkter vil så vidt det er praktisk muligt blive etableret med en mørk baggrund og i medlys.
- Det forventes, at de valgte stilåger vil kræve, at ryttere stiger af hesten for at betjene dem. Såfremt dette er tilfældet, opsættes der rytterknægte (f.eks. sten eller stubbe), på begge sider af lågerne, så ryttere nemmere kan sidde af/op.
- I Naturnationalpark Almindingen kan mange friluftaktiviteter lade sig gøre også efter parkens etablering. Hvis det alligevel ikke er muligt, vil Naturstyrelsen afsøge muligheden for at afholde større arrangementer i den nærliggende del af Almindingen eller Rø Plantage, der ligger ca. 5 km fra naturnationalpark Almindingen.
- En rundstrækning ved Bastemose på ca. 3,5 km gøres mere egnet til bevægelseshæmmede. Ligeledes sikres det, at den i projektplanen beskrevne rundstrækning ved Store Nydam på ca. 1,5 km gøres mere egnet til bevægelseshæmmede. På grund af topografien og fordi befæstningen bliver med grus/knust granit kan det dog ikke garanteres, at stierne er egnede til alle kategorier af bevægelseshæmmede. De to rundstrækninger vil desuden blive egnede til færdsel med barnevogn/klapvogn. Ved Bastemose-indgangen opgraderes det i planen beskrevne picnic-område nær indgangen til et madpakkehus, som indrettes, så det er tilgængelig med kørestol. Desuden reserveres et antal P-pladser på parkeringspladsen ved Bastemose til motorkøretøjer med handicapskilt. Sammen med det eksisterende fugletårn, som er tilgængeligt for

kørestolsbrugere og andre bevægelseshæmmede sikres det dermed, at Bastemose-indgangen har en vifte af forskellige tilbud til bevægelseshæmmede borgere.

- Der etableres en befæstet sti fra den nuværende lille parkeringsplads på Dyndevej uden om hegnet og til Chr. X Vej. Dette vil give mulighed for, at gående, ryttere og cyklister kan passere uden om indhegningen uden at skulle færdes på landevejen Segenvej. Desuden giver det naboer på Dyndevej og Nydamsvej en genvej til skovparten Koldekilde nord for Segenvej hvor der ikke er naturnationalpark.
- Det er en fejl, at forvaltningen af dådyr er beskrevet under forvaltning af vildt. Dådyrene skal forvaltes efter samme principper som krondyrene.
- Ønsket om forlængelse af de lokale projektgrupper efter etablering imødekommes, og Naturstyrelsen vil tage initiativ til en drøftelse af form m.v. med medlemmerne af de enkelte projektgrupper.
- Herudover er der i høringsnotatet afklaret en række konkrete spørgsmål og mindre tekstmæssige præciseringer samt rettet i kort 14 i projektbeskrivelsen, som var mangelfuldt.

Høringsnotat

Projektforslag til Naturnationalpark Almindingen

September 2022



Naturstyrelsen
Førstballevej 2
7183 Randbøl

www.naturstyrelsen.dk